

LA RESISTÈNCIA

Títol: *La importància dels secrets*.
Autor: Ferran Miquel i Rigau
Publicat per La Resistència.
laresistencia.cat / info@laresistencia.cat

Creative Commons · Reconeixement · No Comercial · Sense
Obra Derivada 4.0 Internacional
(CC BY-NC-ND 4.0).

D'aquesta edició, l'autor, Ferran Miquel i Rigau.
D'aquesta edició, 2017, La Resistència.

Pròleg

Em poso a escriure aquestes línies al Galliner del Reixac, una tarda de febrer estranyament càlida, mentre els meus fills s'entretenen fent treballs manuals amb el seu pare. Vam arribar al Reixac per primera vegada un estiu de ja fa set anys, buscant ombra i frescor pels dos petits, bessons, que feia pocs mesos havien nascut i ens portaven de cap. En Ferran i la Carme ens van acollir esplèndidament a una de les estances que en Ferran tenia encara a mig arreglar. En aquell porxo de fusta, que donava sobre la vall i estenia la seva vista fins al Coll del Pal al fons, vam passar-hi llargues hores alimentant, cantant i adormint els dos nadons, mentre apreníem a contemplar, respirar i estimar els aires d'aquest indret del Ripollès. Des d'aleshores no hem deixat de tornar-hi, no hi hem faltat cap estiu, i d'alguna manera ja ens sentim part de la història d'aquesta casa, plena de llegendes i de misteris.

És en aquesta mateixa casa on en Ferran diu haver trobat el rastre d'un santjoaní com ell, perdut en la memòria dels temps i dels homes. Una memòria que, com demostrarà la novel·la que en Ferran compondrà a partir d'aquesta troballa, és capritxosa, selectiva, fabuladora i, moltes vegades, injusta. Aquest santjoaní és en Pere Planas, serraller, solter i finalment, heroi de la guerra de Filipines, o més concretament encara: dels "últims de Filipines". En Pere Planas és un nom que omple les llistes i les cròniques d'un fet de guerra que tanca, tristament, un dels últims i vergonyosos ca-

pítols de la història colonial espanyola. Però d'ell, d'en Pere Planas real, del que va néixer a Sant Joan, del que es va enrolar a l'exèrcit, del que va sobreviure a un llarg setge i del que en tornar va haver d'incorporar-se de nou a la normalitat i a la vida de la gent qualsevol, d'aquest Pere Planas, què en sabem? Aquesta és la pregunta que desencadena la imaginació i les ganes de saber d'en Ferran.

D'en Ferran, per la seva banda, sabem que és amo del Reixac, que treballa en un institut, que ha estat regidor de cultura del seu poble, però mentre avancem en la lectura de la novel·la, mentre l'acompanyem en la seva recerca de l'heroi perdut, comencem a preguntar-nos també: i qui és en Ferran, què en sabem d'ell, de les seves vivències, de les seves decisions, dels silencis de la seva vida i de les seves motivacions profundes? En definitiva, què en sabem de la vida dels altres? Aquesta és una pregunta que emergeix, amb força, de les cavil·lacions, suposicions i reflexions amb què la parella Pere Planas – Ferran Miquel van enredant-nos al llarg de les pàgines d'aquesta novel·la que teniu entre mans. Què en sabem de la vida dels altres? I de quins secrets està feta cada una de les nostres vides?

En Ferran em va parlar d'aquesta novel·la una tarda d'agost, tornant d'excursió amb tota una colla, de Núria a Fontalba. Va ser un moment en què no teníem massa gent a prop i ell caminava unes quantes passes darrere meu. Vaig sentir que em deia “doncs jo he escrit una novel·la”, però no vaig poder veure la seva cara mentre pronunciava aquestes paraules. Vaig esperar uns segons abans de girar-me. Tenia la sensació que em revelava un secret, que aquella novel·la i que la recerca que l'havia impulsat, era un dels seus secrets. Quan vaig rebre el manuscrit, temps després, per donar-ne el meu parer, vaig saber que l'havia de tractar amb la cura amb què es reben els secrets dels altres, just abans que surtin a la llum. I així que vaig llegir-lo, d'una tirada, vaig saber també que havíem de fer el que fos perquè sortís ben aviat a la llum.

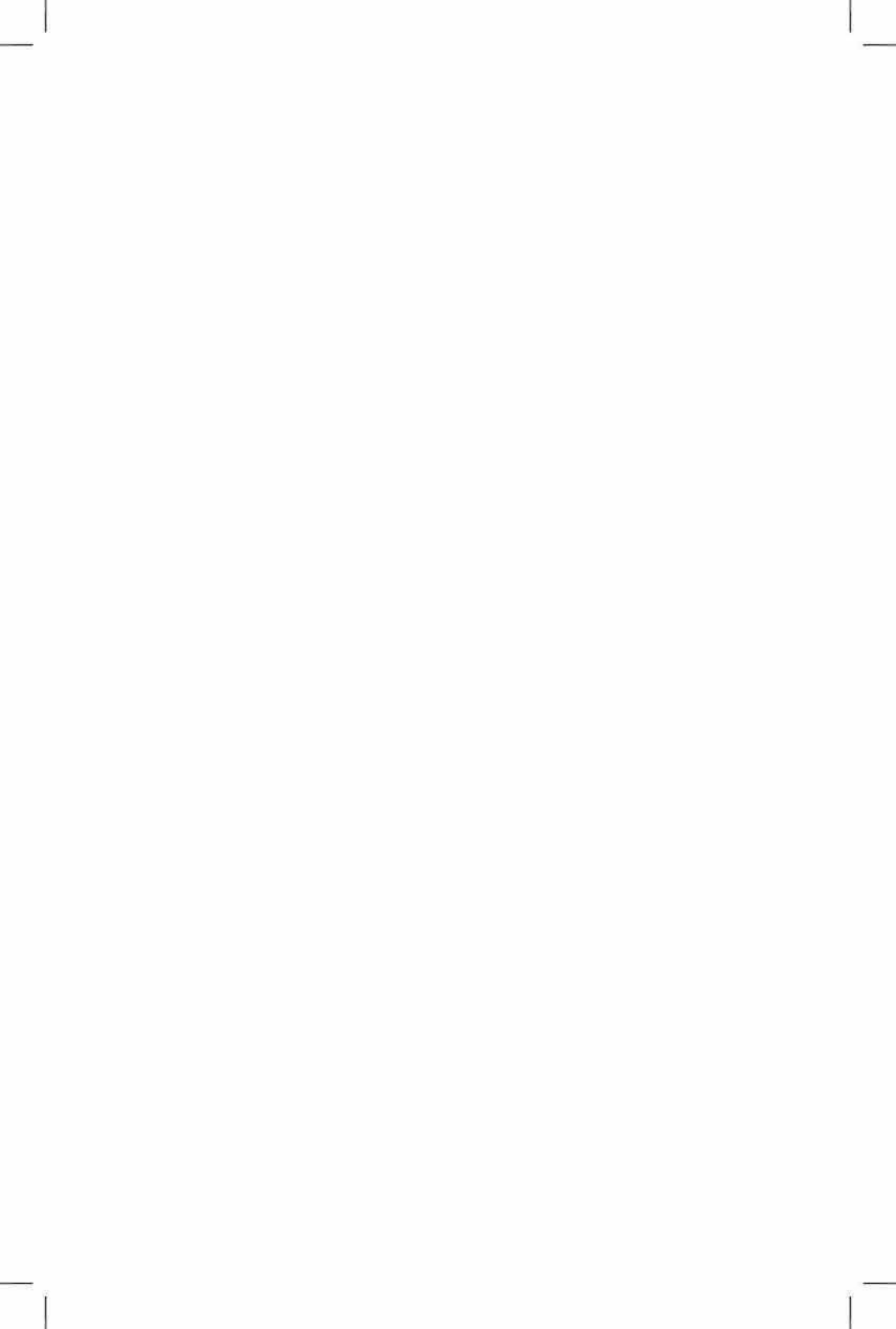
La novel·la em va captivar de seguida: per la seva honestetat, per la seva claredat, per les seves conviccions i per la seva veritat. Recull una investigació que no persegueix esclarir la veritat dels fets, sinó trobar la veritat d'una vida. I la veritat d'una vida pot ser, com moltes vegades és així, una ficció. En Ferran, mogut per la recerca d'aquesta veritat, de la veritat d'en Pere Planas, no té por d'inventar, d'enganyar-nos, de portar-nos de la mà, sense previ avís, entre fet reals i fets imaginaris, entre dades històriques i anècdotes inventades. I no té por, crec jo, perquè sap que tot el que escriu, d'alguna manera és veritat. Més veritat que la història oficial, més veritat que la història certificada, més veritat que la història contrastada i verificada fins el seu últim detall. Perquè, què ens diuen els certificats, les verificacions i els detalls de la raó de ser i de la raó de viure de cadascú?

A l'heroi de guerra perdut en Ferran li inventa una raó de ser, una raó de viure, que no us explicaré per no esgavellar-vos la lectura. En Pere Planas és un home simple, un home anònim, un més d'aquells que no tenen la llibertat de fer de la seva vida un projecte, perquè no poden triar com ni on viure, perquè són part de la misèria d'una vida esclavitzada a la necessitat de sobreviure, de sobreviure treballant i obeint, dissimulant i passant desapercebut. L'heroi perdut és un covard, un oportunista fins i tot. En definitiva, un sobrevivent: un sobrevivent al setge del Baler, a Filipines, però sobretot un sobrevivent a les misèries d'una vida socialment i moralment injusta. Però tot i així, la vida d'en Pere Planas no és arbitrària, capritxosa ni hipòcrita. Conté una veritat, la seva veritat, tan vertadera que ni tan sols es digna a compartir-la o a fer-la saber. És la veritat d'un amor, fins aquí sí que ho puc dir. Però no és un amor heroi, tampoc, ni un amor romàntic. És l'amor necessari, nu de retòrica i de promeses. És l'amor sense expectatives dels qui saben que no poden oferir-se res més que escalfor i incondicionalitat. Sense llar, sense cognom, sense aventura: companyia pura.

L'amor i la guerra es creuen a la vida d'en Pere Planas sense haver-los buscat. Com el rastre de la seva vida oblidada per tothom va aparèixer a la vida d'en Ferran sense haver-lo tampoc buscat. En una societat d'individus que creuen fer-se a sí mateixos, triar i projectar els seus destins, ens costa acceptar que els atzars determinen les nostres vides i que finalment som el resultat de forces que no podem controlar. Però el que ens ensenyen els recorreguts creuats d'en Pere Planas i d'en Ferran Miquel és que fins i tot l'atzar més imprevisible pot no ser del tot arbitrari. Que les nostres raons de ser i de viure depenen de què sabem fer amb allò que ens trobem i no esperàvem. Seguir el rastre d'un nom, seguir el rastre d'un amor perdut, i sobretot: seguir vivint i respirant sense justificacions, sense donar comptes a ningú, sense abaixar el cap ni demanar perdó per existir. Crec que són les lliçons involuntàries d'aquests dos santjoanins que en aquestes pàgines entrellacen els seus destins. Seguiu les seves passes i deixeu-vos interpel·lar pels seus secrets. Estic segura que, caminant amb ells trobareu alguna pista que us portarà cap al cor dels vostres propis secrets i dels vostres propis destins.

Marina Garcés

El Reixac, Sant Joan de les Abadesses, 15 de febrer de 2014

Introducció

Feia temps que em rondava pel cap de donar una vida -encara que fos fictícia- a en Pere Planas i Bassaganya. el santjoaní que anà a la Guerra de Filipines i que, juntament amb cinquanta-nou persones més entre soldats, oficials i religiosos, escrigueren una de les històries més heroiques dutes a terme per l'Exèrcit espanyol.

L'atzar em portà un bon dia a creuar-me amb aquest personatge. He de dir que va despertar-me una certa curiositat, i de seguida vaig voler saber més coses d'ell, i com més detalls de la seva existència descobria, més me l'imaginava, fins al punt que, al final, li he donat una vida. Això sí, el que descriu ja no sé si es real o és producte de la meva imaginació. De totes formes, és el que he volgut explicar.

Aquest llibre intercala dues narracions: per un costat explica una possible història al voltant d'aquest personatge enigmàtic, en Pere Planas, i del que li podia haver passat a qualsevol jove com ell que, per sortir del món rural, va veure's implicat en una guerra i en una gesta gens habitual. Per l'altre, hi ha la inquietud d'aquest petit escriptor que vol que aquest heroi sigui simplement una persona normal amb valors diferents als habituals i que tingui com objectiu viure i ser feliç.

Com deia, el destí va creuar les nostres vides i jo he volgut que el llibre ens les creués de nou. Més d'una vegada he arribat a pensar que jo mateix era el personatge, i per tant, ja podeu deduir que la imaginació que hi he posat supera la realitat. Creuar les dues narracions ha estat una manera d'explicar tot això.

Finalment, he volgut situar al lector en el context històric, per fer-nos una àmplia idea del que va passar a finals del segle XIX amb les posicions d'Espanya a Ultramar i, en particular, els fets de Baler a les Filipines, i divulgar el poc que sabem del nostre personatge. El que ens ha arribat està ple de grans incògnites i contradiccions, però també sabem que era un home valent i que tenia una vessant artística. La veritat és que encara està tot per descobrir sobre la seva vida.

Vull agrair la col·laboració de la Marina Garcés, en Marcel Miquel, l'Empar Segura, la Roser Melià, en Xavi Parejo, la Betty Seoane i tots aquells que d'una o altra manera hi han aportat alguna cosa, així com també totes aquelles persones amb noms o cognoms que es poden identificar com a figurants en aquesta novel·la.

Espero que us agradi.

Sortir del poble per oblidar

Ja feia dos anys que la Maria havia marxat a Madrid amb el doctor Garcia. Pel poble hi havia hagut comentaris de tota mena, i no sé perquè però tenia la sensació que tothom m'ho venia a explicar a mi. Potser per què era la meva veïna?

No us podeu imaginar el mal que em feien els comentaris de la gent: la gent se les inventa totes, i jo no podia replicar perquè d'aquesta història jo n'era el protagonista i el culpable, per no haver-m'hi implicat més. Jo sí que sabia el que ha passat entre la Maria, en Garcia i jo, i el que deia la gent només era per fer mal. Cap dels tres era culpable de malifetes. Al contrari, creia que la Maria era una bona dona i havia de donar sortida als seus dos fills. D'altra banda, en Garcia era un solitari que a la seva edat només buscava companyia. I jo? Un desgraciat, perquè en el seu moment no vaig saber reaccionar davant de la situació.

A mi ja m'anava bé: jo l'ajudava econòmicament i els seus fills sempre eren a la ferreria. Jo me'n cuidava quan ella era a casa del metge. En Manel, que

era el més gran, ja m'ajudava a fer anar la manxa els dies que feia de clavetaire.

La buidor que sentia sense aquella santa dona era tan gran que calia fer alguna cosa per tirar endavant. Res no m'il·lusionava, aquí a Sant Joan de les Abadesses. Havia de fer quelcom d'extraordinari que donés sentit a la meva vida. Anar fent cosetes al meu taller era una rutina que ja no suportava i, per dedicar-me a alguna altra cosa, ja no tenia temps per aprendre, ni diners per esplaiar-hi. És per això que feia dies que havia decidit buscar-me la vida en un altre món que no conegués.

Una història guardada a les golfes

Deixeu-me que em presenti. Sóc en Ferran. Us parlaré en aquest relat d'una història de la que no acabo de treure l'entrellat i que va succeir entre les acaballes del segle XIX i l'inici del segle XX. Sóc el propietari del Reixac, una casa de turisme rural de Sant Joan de les Abadesses. Amb la Carme -la meva dona-, vàrem comprar la masia l'any 1992, i des de llavors he dedicat bona part del meu temps lliure a rehabilitar-la, tot procurant mantenir tots aquells elements autòctons i singulars de la casa per tal que recordi en la mesura del possible el seu passat històric, però també hi he introduït elements nous que fan que el Reixac presenti una imatge molt particular i sigui un èxit de bona ocupació. He guardat tots els elements constructius, eines, mobles, utensilis i d'altres que han aparegut en la masia i els he utilitzat posteriorment en la reforma de la casa,

alguns com a elements útils i d'altres com a objectes decoratius.

Aquesta història que vull explicar comença el dia que va aparèixer a la casa un bagul -més ben dit, una caixa de pastor-, fet de fusta de pollancre, que avui serveix com a taula licorera en una sala de la casa. Dins d'aquesta caixa hi havia un munt de coses personals guardades en un moment molt determinat, i, per l'aspecte, semblava que no s'havia obert des del moment en què s'hi varen dipositar tots aquells elements.

Havia trobat la caixa amuntegada a les estances superiors del Reixac, a les golfes, on avui hi ha la casa dels mossos. Vaig treure cadascun dels elements que contenia, i em va cridar l'atenció en particular un retrat: estava ple de pols, i després de netejar-lo hi va aparèixer la foto d'un jove vestit de militar. Era una fotografia que tenia una definició molt particular, semblava més aviat un dibuix. Avui aquest retrat està exposat a una de les habitacions on habitaven els mossos i els fadrísters de la casa. En el revers de la foto hi havia una inscripció: "1899", escrita amb ploma, com a les postals antigues.

De la caixa varen sortir altres elements que he anat dipositant com a decoratius en altres indrets de la casa. Ara recordo una carmanyola, una cartutxera, una espècie de cartutx, una gavardina, un catecisme amb tapes de pergamí, una ploma d'escriure, una navalla per afaitar, un munt de coses...

Un bon dia, netejant l'habitació on hi ha exposat aquest retrat em vaig fixar que a la solapa de la guerre-

ra del militar, com si fos en el lloc dels galons, hi portava brodades les inicials “BE N2”. Al cap d’un temps, de sobte, com una il·luminació, vaig associar aquelles inicials amb la referència “Batallón Expedicionario Número Dos”, que coincidien amb una història que l’any 1998 vaig conèixer de forma casual, en referència a un Batalló de Caçadors que va existir a l’època de les colònies espanyoles a les Filipines.

Casualment, el retrat trobat a les golfes del Reixac manté una certa semblança amb l’única foto existent d’un tal Pere Planas Bassaganya que va servir en aquell batalló, i em començo a preguntar: com és que ha aparegut en un bagul a casa meva?

Disposat a una nova vida

Un vell conegut, en Picola, em subministrava cada mes dues alforges de carbó d’Ogassa que recollien del que aflorava a la pedrera de Can Camps, junt amb dos sarrions de carbó vegetal que pujava de la Vall del Bac, per fer foc a la fornal. Seria amb ell que sortiria de Sant Joan. Cada setmana anava amb dos carros tirats per quatre matxos cadascun fins al port de Roses, on descarregaven quasi sis mil quilos de carbó per als vaixells de vapor. Vaig quedar amb ell per acompanyar-lo i ajudar-lo en la conducció dels matxos, a canvi que intervingués perquè jo pogués enrolar-me en algun vaixell que anés a Ultramar.

Era el primer dilluns del mes de setembre de l’any 1891. Jo l’esperava a les sis del matí a la pujada de

Can Maratronge, el camí d'anada era cap al Colomer fins al coll de l'Home Mort. Allà acabava la pujada, i des d'allí el camí seguia baixant cap a la Vall de Bianya, Castellfollit, Besalú, Navata, Figueres i Roses. El camí era de tres jornades i mitja.

De retorn, aquella caravana portava bacallà assecat, arengades, sal, vi, espardenyes, cera i teles de cotó. Un cop al mes a Castellfollit es desviaven per la Vall del Bac i d'allà a la Ferreria, on carregaven acer i carbó vegetal que era el que jo i altres ferrers fèiem servir de matèria primera.

El dijous cap al migdia ja érem a Roses. Vàrem buidar el carbó en uns magatzems prop del port i després en Picola va acompanyar-me a Comandància Marítima. Em va dir que m'esperés, va parlar amb un mariner que feia guàrdia al portal de l'edifici i s'hi va endinsar. No sé que va fer allà dins però no havien passat més de vint minuts que ja va sortir acompanyat de l'oficial. Aquell home va demanar-me la documentació, se la va mirar i tot seguit va dir:

- Ja pots passar la tanca. T'acostes a aquell vaixell -tot assenyalant-me l'únic que estava amarrat al moll-, preguntes pel capità i li dius que vols viatjar a Santiago de Cuba a canvi de feina.

Tot va sortir perfecte, i aviat feia d'estibador dins el vaixell. Mai no havia vist tants sacs de patates junts i, és clar, no n'havien passat mai tants per la meva esquena! El diumenge al captard, el vaixell sortia del port: anàvem a Sant Feliu de Guíxols a carregar taps de suro...

Portava dos dies a Sant Feliu de Guíxols. S'havien de carregar milers de taps de suro destinats a la destil·leria Bacardí de Santiago de Cuba. Mentrestant, vaig visitar aquella ciutat. Allí hi havia un moviment de gent impressionant: res a veure amb el meu poble. Hi havia comerços de tots tipus i moltes fàbriques de taps, i al port hi havia amarrats tres vaixells com el nostre. La ciutat conservava part de la muralla i també hi havia un monestir. La platja estava sempre coberta de xarxes i un pilot de dones semblava que les estaven cosint.

Els baixos de les cases vora el port estaven plens de tavernes, cafès, i casinos, l'un a tocar de l'altre. Cada vespre s'hi organitzaven uns grans saraus, segons em contaven els mariners. Aquella nit, sortírem a fer un toc a un indret que en deien el Casino dels Nois i l'endemà empeníem rumb cap a Barcelona on, un cop acabat d'emplenar el vaixell, finalment salparíem cap a Cuba.

Feia dos dies que tenia un mal de cap horrorós i em semblava que també tenia febre. Em feia il·lusió sortir aquell vespre amb els mariners a fer un tomb, però era millor dormir i descansar, que el camí seria molt llarg.

Ho veia a venir, però no sabia pas què carai havia agafat: un fort mareig i unes vomiteres durant tot el trajecte fins a Barcelona. Havia vingut a veure'm el capità i m'havia advertit que m'hauria de quedar a port:

- No puc portar a bord cap persona amb febre: no me la puc jugar i que la tripulació es posi malalta.

Tot allò que semblava tan senzill i que fins aquell moment m'havia anat de cara, ho veia tot desplo-
mat en un moment i haver començar de nou! Em
veia tirat al carrer a Barcelona. Aquí sí que em vaig
veure mort. Mare de Déu, que gran que era tot allò!
Em preguntava què faria.

Davant meu s'aixecava una gran torre potser de
més de cinquanta metres d'alçada amb un home al
capdamunt que assenyalava l'horitzó. Al peu de la
torre, vuit lleons i vuit estàtues humanes. Era una
cosa impressionant, vaig quedar-me bocabadat.
A la dreta d'aquest monument hi havia una caser-
na: estava plena de soldats i una colla de civils hi
feien cua a l'entrada. Jo que m'acosto i pregun-
to a l'últim de la fila què hi feien, allí, tota aque-
lla gent. Un noi m'explicà que reclutaven persones
per anar a les províncies d'Ultramar, i al moment ja
vaig ser a la cua.

El govern volia reforçar la presència a les colònies.
Aquella cua era per ampliar unes companyies de sol-
dats a Filipines. Es produïen petits conflictes amb els
nadius que anaven a més, i calien més militars per a
assegurar la tranquil·litat i els negocis que s'hi feien.
Els soldats de lleva tenien vint anys, però els volun-
taris podien ser de qualsevol edat: només calia que
fossis una persona forta i sana. No és que jo aquell
dia estigués gaire fi però la vida m'havia dotat d'un
cos musculat sense ni un gram de greixina, i allò fou
determinant.

Em creuo de nou amb el fantasma

Juny de 1998. En aquell moment jo era el regidor de Cultura de l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses. Aquell estiu es celebrava el centenari dels fets de Baler, una anècdota militar relacionada amb les possessions que l'Estat espanyol havia tingut a les Filipines: uns militars varen resistir a un setge durant molts mesos per mantenir una possessió militar estratègica en aquella colònia del llunyà orient. Familiars i descendents d'aquells herois es reunien a Madrid per retre homenatge i recordar al mateix temps uns passatges importants de la història d'Espanya.

Un d'aquells herois era fill de Sant Joan: es deia Pere Planas Bassaganya, i no se li coneixia cap familiar. Al poble ningú no coneixia aquells fets, ningú no recordava que un dels fills de la vila havia estat heroi i condecorat a la guerra de les Filipines. És per això, que vaig assistir com a representant del consistori a la trobada de Madrid, com a veí del poble de naixement d'en Pere Planas.

Jo ja en sabia alguna cosa, d'aquella història de "Los últimos de Filipinas": em sonava una pel·lícula que vaig veure al Centre Catòlic amb les "assistències", que eren com un abonament que et permetia una rebaixa a l'entrada del cinema que s'aconseguien anant a catecisme el diumenge a la tarda. Fins i tot recordava la melodia d'una cançó que va fer popular aquest film.

El divendres 27 de juny, a la tarda, vaig agafar el pont aeri a Barcelona i tres quarts després era a Madrid. Un taxista va deixar-me a la Puerta del Sol, vaig fer un

tomb pels voltants, i vaig fer nit a l'hotel de Plaza Mayor, un establiment de dues estrelles ubicat a l'inici del carrer Atocha cantonada amb Santo Tomás.

La trobada dels familiars dels soldats tenia lloc a la Ciutat Universitària, concretament al “Colegio Mayor Virgen de Guadalupe”. La iniciativa havia sorgit de la recent celebració del cinquè centenari de la descoberta d'Amèrica, quan un conjunt de persones procedents d'aquell esdeveniment decidiren preparar el centenari de la pèrdua de Filipines, i més concretament de la gesta que allà hi va protagonitzar un batalló de soldats espanyols. La convocatòria la signaven la Sra. Marina Moya, com a presidenta de la comissió, el secretari Sr. Pedro Torres i un assessor, el Sr. Emiliano Moreno, que precisament era el director-gerent del Col·legi Major on tenia lloc la reunió.

Vaig acudir molt puntual a la cita; abans de dos quarts de dotze del matí d'aquell dissabte ja era al lloc de trobada. Sincerament, estava molt il·lusionat d'assistir-hi, però sobretot amb ganes de descobrir coses d'aquell santjoaní desconegut.

Va sortir a rebre'm el Sr. Emiliano Moreno, i des d'aquell moment no em va deixar sol ni un moment. Més tard varen arribar més convidats, una vintena, que el Sr. Moreno va anar-me presentant. Eren descendents directes d'aquells militars i alcaldes procedents de la comissió del “V Centenario”. Després de tant de temps ho recordo vagament, però m'ha quedat el record d'una noia de nom Lourdes, que era alcaldessa de Langa de Duero. Vaig compartir taula amb ella a l'hora de dinar i la pel·lícula “Los últimos de Filipinas” a la tarda. Entre

els convidats hi havia un altre català, en Francesc Pineda, alcalde de Sant Feliu de Codines, que venia en representació d'un germà del seu avi, també supervivent del setge de Baler.

Durant la reunió es va comentar la importància d'aquell esdeveniment des del punt de vista dels fets esdevinguts feia cent anys i de la necessitat de donar-los a conèixer en l'any del centenari. Faltava pràcticament un any per aquella efemèride i era necessari aglutinar tothom que hi tingués alguna cosa a veure i recollir idees per la futura celebració.

El més interessant, des del meu punt de vista, va ser a l'hora del dinar. El Sr. Moreno, coneixedor de que jo sabia molt poc de tema, va situar-me a la taula davant d'una parella: ell era Leandro Tormo, escriptor i investigador especialista en Filipines, i a l'esquerra d'aquest hi va situar a en Francesc Pineda, que era una enciclopèdia del tema i sobretot dels supervivents catalans. Tots dos varen resultar ser uns grans conversadors. Al meu costat hi tenia, per una banda l'alcalde de Langa i per l'altra ell mateix, que va exercir com un impecable amfitrió.

Després de dinar, l'alcalde de Sant Feliu i jo fórem obsequiats amb un diploma en record de l'heroi respectiu que representàvem. Tant ell com jo vàrem prendre la paraula. Jo vaig agrair l'acolliment i l'amabilitat amb què vaig ser tractat i, sobretot, vaig comprometre'm a difondre la gesta i el nostre personatge a Sant Joan de les Abadesses.

A continuació hi va haver una desbandada general:

a la sala de projeccions de l'edifici hi havia programat el passi de la pel·lícula que tota aquella gent ja havia vist un munt de vegades. Jo era l'únic que tenia curiositat, ja que feia potser més de quaranta anys que no l'havia vist. Molt amablement, la Lourdes es va oferir per acompanyar-me, mentre que la resta de públic eren joves residents del col·legi. Aquella jornada va ser molt completa i m'hi vaig trobar molt bé. El director ho devia notar i va convidar-me a sopar i a dormir.

A primera hora del diumenge un taxi va recollir-me per portar-me a Barajas i retornar cap a casa. A l'entrar a l'avió, una hostessa va acompanyar-me al meu seient, i allí vaig coincidir de nou amb en Francesc Pineda, que feia el viatge de retorn en el mateix vol.

Com podeu imaginar, durant tot el vol vàrem continuar fent plans per portar aquella celebració als nostres respectius pobles. Jo vaig assegurar-me sobretot de la implicació d'aquell home que el dia abans m'havia sorprès amb el seu coneixement profund del tema.

Una llarga travessia cap a Filipines

El Vapor "San Agustín", procedent de Liverpool, sortia el vuit de desembre del port de Barcelona direcció Manila, via canal de Suez. Era un dia plujós, fred i ple de boires. Anava en direcció a l'hemisferi sud, quasi a les antípodes, cap a la calor. Aquell vaixell era de la "Compañía Transatlántica" propietat del Marquès de Comillas. Fins feia poc el marquès es dedicava, entre altres coses, a traficar amb esclaus.

Tenien la majoria de drets a les colònies d'Ultramar, i ara feien el transport regular de la "Compañía de Filipinas" dedicada al tabac i aprofitaven el viatge per a trasllat de passatgers, productes colonials i carbó.

La tripulació la formaven el capità Ramon Odriozola i dinou mariners professionals, amb l'ajut de quinze homes contractats per a fer les feines de cuina, neteja i les més dures, com les d'entrar i treure les mercaderies de les bodegues interiors o bé palejar el carbó que anava a la caldera. Completava la tripulació el personal sanitari: el doctor Vidal i la seva filla, que feia d'infermera. Era una dona molt bonica i arriada que es deia Amanda.

En el vapor també hi viatjava tota una família adinerada. Deien que era propietària d'una explotació tabaquera allà a Manila i que havien vingut a la península per a conèixer els avis materns, que eren de Barcelona. El seguici era d'unes vint persones comptant els pares, els onze fills i els servents.

Jo formava part d'un contingent de cent soldats que completàvem el passatge. Anàvem a reforçar un destacament militar situat a Luzón, en una de les illes de l'arxipèlag de les Filipines. Tots érem voluntaris -o això es el que figurava en els nostres expedients-, però la realitat crec que era molt diferent: un bon grup el formaven expresidiaris que havien complert pena de presó i ho tenien molt difícil per iniciar una nova vida en el continent. La majoria, però, eren joves sense ofici que volien un canvi d'aires, buscaven que la vida els donés una nova oportunitat lluny de casa i alguns, com jo, fugíem

de la quotidianitat a la recerca d'una vida diferent.

El meu equipatge es reduïa a allò que portava posat i a un parell de mudes que guardava en una maleta. A part d'això, només duia les eines per afaitar-me: la navalla, una brotxa, el sabó i uns draps de fil provinents d'uns llençols que m'havia donat la meva mare, que en pau descansi. Al coll hi portava un reliquiari, una capseta de plata i en el seu interior, una roba que la mare deia que era part de l'hàbit del Beat Miró que m'havia col·locat de petit per superar unes crisis respiratòries que vaig patir fins als catorze anys. També duia una carmanyola, uns coberts i un ganivet que jo mateix havia fet a la fornal a cops de martell a la meva enclusa. A la maleta també hi tenia una ploma, tinta i una llibreta on hi escrivia els resums d'allò més interessant que em passava i també les dues cartes que la Maria m'havia fet arribar des de Madrid. Una manta molt gruixuda em resguardava del fred i de la humitat del Mediterrani i dels mars del sud.

En aquells dies interminables de travessia, vaig llegir aquelles cartes moltes vegades, i en elles vaig descobrir molts detalls que en un principi no vaig interpretar en la seva justa mesura.

La primera carta, en principi, la relacionava amb la típica informació de ja-som-a-lloc i tot-ha-anat-molt-bé i ja estem instal·lats i tenim feina i els nens han descobert un lloc diferent i allò que la capital és freda i no coneixem a ningú i sort que en Garcia es un home de ciutat i sap perfectament el castellà i ens ho fa tot molt senzill.

La carta tenia un regust de comiat. La Maria justificava la seva decisió de marxar amb en Garcia per allò que sempre jo havia pensat: la il·lusió de començar una vida normal en un lloc on no coneixien el seu passat, de conviure amb un home i els seus nens com si fos una família normal i no haver de donar explicacions a ningú.

En un dels paràgrafs de la carta, a la Maria li sortia aquella tendresa que era habitual en ella en els nostres contactes físics de les nits d'amor a la ferreteria, deia:

“Pere, et trobo molt a faltar, enyoro els teus petons, les abraçades i aquelles converses que s’allargaven fins que el dia clarejava, però tu ja saps que allò no tenia futur. En el poble alguns veïns ja sospitaven de la nostra relació i, com tu ja saps, ningú ens hagués donat un cop de mà. Al contrari, ens haguessin fet la vida impossible; a mi criticant-me la meua actitud d’estimar a un solter, i a tu, negant-te la feina per tenir relacions amb una mare soltera.”

D’aquella nota, les frases “et trobo a faltar” i “enyoro els petons i les abraçades” em feien reflexionar contínuament, i maleïa els meus ossos per no haver reaccionat a temps i haver pres alguna decisió que no m’hagués apartat del seu costat. Estava de veritat enfadat amb mi mateix per no ser prou valent i afrontar una vida amb la Maria que segur que m’hauria fet feliç. Ara anava cap a un destí indecís i ple de sorpreses que segurament serien negatives.

A la segona carta, la Maria continuava traspuant

el seu amor cap a mi en petites anècdotes que recordava de les nostres nits de glòria, però també se sincerava al reconèixer que la seva relació amb en Garcia havia anat més enllà que la d'una simple serventa, i que s'esforçava perquè aquell home la tingués i la desitgés com a parella.

La Maria repetia que jo era el culpable de la nostra situació, que ella havia esperat quatre anys a que jo hagués regularitzat la situació i jo, còmode, no havia fet ni un pas. Ella no havia pogut suportar aquella soledat diürna i de mica en mica la bondat d'en Garcia esdevenia cap a ella alguna cosa més que companyia i ajuda; es llaurava un amor sincer encara que l'edat el fes complicat la majoria de vegades.

Feia molt mal llegir tot allò que la Maria pensava, però ja no hi havia marxa enrere i el que volia aconseguir de totes totes era treure-m'ho del cap.

Aquelles cartes tot sovint em feien tocar de peus a terra i em recordaven la meva covardia a l'hora d'encarar la meua vida. En realitat em posaven molt trist. Em sentia fatal i crec que aquell estat anímic em provocava les indigestions que patia habitualment, que en portaren diverses vegades a la infermeria del vaixell. Allí vaig conèixer l'Amanda.

L'Amanda va ser la segona dona que vaig tractar, després de la Maria. Era molt amable, li vaig caure molt bé -o això és el que ella deia-, però mai vàrem passar de les converses. Em feia molt de respecte, jo prou m'esforçava en la conversa per ser sincer i reclamar-li l'atenció: fins i tot vaig fer-li tot tipus de

confidències explicant-li la meva malaurada relació amorosa amb la Maria.

La veritat és que trobar-me malament tenia una compensació increïble: podia estar en contacte amb aquella dona tan bonica i que tot el passatge desitjava. Ella sempre posava les seves mans sobre el meu cos per mirar l'agarrotament de la meua panxa; patia per si es posava tensa com una post de fusta, ja que seria símptoma de que podia tenir una infecció als budells: ella en deia alguna cosa així com peritonitis. També repetia que aquest tipus de malaltia era mortal, però a mi aquella inspecció rutinària de l'Amanda em recordava les carícies que la Maria sovint feia sobre el meu tors. Era instintiu: una fredor recorria tot el meu cos de cap a peus i, de cop i volta, era l'escalfor que s'apoderava dels racons més íntims; no aconseguia el zenit del plaer però poc en faltava.

De retorn de Madrid

En aquella època tenia com a col·laborador de la Regidoria en Jaume Serra. Ell havia estat un dinamitzador cultural a Sant Joan lligat al Centre d'Iniciatives Turístiques. Era un extraordinari company per facilitar les converses: tenia una manera de socialitzar qualsevol moment, i la seva extraordinària memòria li facilitava qualsevol anècdota viscuda per fer interessant qualsevol reunió.

En Serra em va ajudar molt a encarar la promoció tu-

rística i cultural de Sant Joan, i és per això que quan tenia algun projecte entre mans sempre li feia confiança. Aquesta vegada va ser motiu de comentari la invitació que va venir de Madrid per part de la “Asociación de Alcaldes para el V Centenario”:

- Tu Jaume, què en saps dels “Últimos de Filipinas”?

i ell em va contestar tot entonant una cançó:

- *“...Yo te diré porqué mi canción te llama sin cesar:
me falta tu risa, me faltan tus besos, me falta tu despertar.*

*Yo te diré porqué en mi canción te siento sin cesar,
mi sangre latiendo, mi vida perdiendo, que tu no te alejes más.*

*Cada vez que el viento pasa se lleva una flor,
pienso que nunca más volverá mi amor...”*

La va cantar tota. Érem al restaurant “El Portal de Comte Arnau” berenant, una tarda del mes de juny. Una colla de la taula del costat també es va afegir al cant d'en Jaume i allò fou l'inici d'una tarda entranyable de cançons de taverna.

Haguérem de deixar la conversa per un altre dia, però ell no en tenia ni idea que un d'aquells herois de la pel·lícula dels anys seixanta que va fer popular aquella cançó fos un xicot de Sant Joan.

Bona vida a Filipines

Quan vaig arribar a Luzón, a l'inici de l'any 1892, tot era nou per a mi: jo estava acostumat a treballar de sol a sol i a no disposar de temps per gaudir i mandrejar. Aquells primers mesos varen ser distrets. Cada dia al matí hi havia formació militar i les tardes eren lliures. Les aprofitàvem per gaudir d'aquell clima tan benigne, per menjar i dormir molt, passejar i conèixer aquell país tan diferent del nostre.

Acabada la instrucció militar, al cap d'un any aproximadament, vaig entrar en una rutina. Els dies de servei m'ocupaven vint-i-quatre hores seguides i en descansava trenta-sis. O sigui, que disposava de tres dies per al que jo volgués. De tant en tant es programaven activitats per a tot el Batalló que solien durar tota una setmana; es feien incursions a l'interior per tal que els nadius tinguessin constància que els espanyols eren la força d'ocupació. Mai no vàrem participar en cap conflicte ni vàrem fer ús de cap arma.

Allò era el paradís. Ben menjat, ben cuidat i ben tractat, què més volia per anar passant la vida? Però tot s'acaba, i després de més de quatre centúries que els espanyols érem allà, els filipins varen prendre consciència de que ens aprofitàvem d'ells, dels seus productes i de la seva gent. Hi havia una classe intel·lectual i benestant a Filipines que enviava els seus fills a formar-se a Europa: a Espanya, França, Anglaterra... Un d'ells, un tal José Rizal, va esdevenir un líder nacionalista i va ocasionar petits conflictes identitaris. Els representants del govern varen actuar amb molt poca intel·ligència. El varen dete-

nir, jutjar i ajusticiar: allò va ser el principi del final.

El conflicte estava servit. A nosaltres ens va agafar d'imprevist i ens vàrem atrinxerar a l'església de Baler, perquè era la construcció més ferma que hi havia en aquell entorn i, per tant, el lloc més segur per defensar-nos. No sabíem quant temps podríem resistir. La nostra esperança era que ens vinguessin a alliberar les tropes del continent.

El domini espanyol a Filipines

Avui és l'últim diumenge de juliol de 1999, i com cada any l'Ajuntament ha organitzat una cantada d'havaneres a la plaça Clavé. La majoria dels santjoanins han iniciat les vacances d'estiu i la plaça es veu molt concorreguda. Els Pescadors de l'Escala entonen "Un llop de mar" des de l'escenari.

Hem arribat amb el concert ja començat, però uns amics que ocupen una taula del Bar Metro ens fan un espai per a seure. Estan cantant "Un cubanito feliz" quan el cambrer ens ha demanat què voldríem prendre. Un "cubalibre" és el més escaient, que després ja vindrà el moment del rom cremat que ofereix l'Ajuntament.

Entre els companys de taula hi ha la Teresa. Ella va estudiar història i és professora de l'Institut. Estem asseguts de costat i aprofito l'avinentsa per demanar-li què coi hi vàrem anar a fer a Cuba. I ella, tot acadèmica, em contesta:

- Els interessos espanyols a les províncies d'Ultramar eren els beneficis que produïen les inversions dels industrials a les colònies, que gastaven aquí al país, principalment els que procedien de Cuba. Hem sentit parlar molt dels indians, persones que varen fer negocis a les colònies aprofitant coneixements industrials i de comerç.

- I a Filipines, tan lluny, què se'ns hi va perdre?

- A Filipines va ser una mica diferent: les inversions espanyoles varen ser més petites i per tant menys rendibles. Un cas extraordinari va ser la "Compañia de Tabacos de Filipinas", coneguda més endavant com Tabacalera.

- Tu que en saps molt, d'història, explica'm el domini espanyol de Filipines.

- L'any 1521 Magallanes arribà a Filipines al capdavant d'una missió espanyola. Foren els primers occidentals que descobriren l'arxipèlag. Magallanes morí allà, en un enfrontament amb els habitants del país, i la missió l'acabà el seu subcontinent Elcano, que va completar la volta al món. Fou Felip II qui inicià l'any 1565 la colonització del territori. Sempre va ser una colonització molt dèbil, i foren molt pocs els espanyols que s'establiren a Filipines; la majoria eren funcionaris i soldats, que dominaren sobretot les zones costeres, ja que l'interior quasi sempre va restar en mans dels nadius.

- Quan temps hi vàrem estar?

- La dominació de la colònia per part de la corona

espanyola va durar més de quatre-cents anys, amb més tranquil·litat que conflictes.

- Hi vàrem enviar molta gent?

- A mitjans del segle XIX, els espanyols residents a Filipines eren un màxim de quatre mil, i a finals de la dominació arribaren a catorze mil, quasi tots funcionaris o soldats. Qui realment va fer una feina de culturització i evangelització fou l'Església, que aconseguí cristianitzar la major part de la societat.

- Què hi vàrem anar a buscar, en un lloc tan llunyà?

- L'interès econòmic es basava en l'explotació agrícola i la importació d'aquests productes cap a Occident. Entre 1870 i 1890 fou el moment més àlgid de l'economia insular: la creació de la "Compañía de Tabacos de Filipinas" per part del govern, amb capital espanyol, va crear un cert malestar entre la classe alta autòctona, ja que fins aquell moment dominaven el negoci, i aquella burgesia reclamava per a ells els mateixos drets i llibertats que tenien els espanyols.

- Ja veig que això fou l'inici de les hostilitats...

- El Govern espanyol va ser incapaç de trobar una solució política a les demandes dels nacionalistes filipins. Varen reprimir militarment un motí l'any 1872, i això va suposar l'inici de la revolució filipina. L'any 1896, amb l'execució del líder nacionalista José Rizal començà el procés definitiu d'alliberament per part dels nadius, encapçalat per Emilio Aguinaldo. Després d'alguns fracassos, Aguinaldo arribà a un acord amb el

govern espanyol i deixà temporalment les Filipines per establir-se a Hong Kong, i començà un període de certa treva, però com que tot el que comença malament acaba pitjor...

- Què vols dir?

- Res, res... Va, Ferran! Ja m'has atabalat prou amb les teves preguntes! Vés-me a buscar el rom cremat i ja en parlarem una altra estona, que ara tocarà cantar "El meu avi".

- És veritat que des que he anat a Madrid i he conegut aquesta història aprofito cada moment per investigar tot això de les Filipines: és com una obsessió.

He anat a buscar rom per a tots i ara cantarem "La Bella Lola" i "El meu avi", i ja aprofitaré una altra ocasió per saber més del que va passar allà.

El Setge. Ens atrinxerem a l'església de Baler

A finals de juliol de 1898 ja portàvem un mes tancats a l'església de Baler. Havíem sofert diversos atacs per part dels insurgents i encara no havíem sofert cap baixa, però ells sí que n'havien tingut. No tenien cap formació i atacaven a la desesperada, cometent greus errors d'autoprotecció. Fins feia poc, ens portàvem perfectament amb aquella gent: ho compartíem pràcticament tot, els coneixíem i, sincerament, costava molt prémer el gatell del màuser ara, quan els tenies en el punt de mira.

Els atacs eren de forma indiscriminada. Pretenien entrar en el nostre espai fos com fos. Eren molts i disparaven molts trets. Començaven amb trets de canó i malmetien part de les parets exteriors i, a continuació, un rere l'altre sense deixar de disparar, s'anaven acostant. Nosaltres repel·líem els atacs quan hi havia possibilitat que aconseguissin entrar per les parts malmeses. Evidentment, ells actuaven a cos obert i eren un blanc segur per nosaltres. Sovint començaven a disparar sense oportunitat de fer-nos cap tipus de mal i nosaltres deixàvem fer i guardàvem la munició per als moments més peluts.

Molts d'aquells que ara eren l'enemic eren coneguts nostres abans de la revolta. Imagineu-vos tenir davant del fusell un conegut que t'està disparant i si tu no ets més ràpid, ja t'ha tocat. Davant d'això, no t'ho penses i li causes la mort.

Per a mi, que no tenia cap sentiment patriòtic ni ganes de barallar-me amb ningú i que simplement em defensava per salvar la pell, cada tret era una mala feina, i sabia que al vespre em vindrien al cap els patiments i les cares dels morts i ferits.

El dia quinze d'agost, en un dels assalts, vaig resultar ferit. La bala va penetrar-me per la part superior del braç, es va incrustar en l'húmer i segurament me'l va esquerdar. El metge va poder extreure'm la bala i va dir que a l'os hi havia quedat una fissura. Varen haver d'immobilitzar-me el braç durant un mes i mirar que no s'infectés la ferida.

Allò va perjudicar-me en quasi tots els aspectes.

Havia de continuar fent les guàrdies i les feines encomanades -les que podia- amb la mà bona, que era la dreta. El dolor no em deixava descansar i tampoc podia evadir els pensaments.

A mig juliol ja havia resultat ferit un caporal que es deia Julián, que va morir a conseqüència de les ferides. El següent ferit vaig ser jo. Havíem tingut més baixes, però havien estat per deserció. Ara bé, el que realment disminuïa la nostra capacitat defensiva no eren els ferits, sinó els malalts per una entranya malaltia: el beri-beri.

Els dies en què no hi havia hostilitats, el millor que ens podia passar era tenir ocupacions que s'encadenessin una rere l'altra i així el cap no t'atabalés l'esperit. Els dies que valorava més eren els que tenia guàrdia o alguna altra ocupació, com ara ajudar a la cuina, netejar dormitoris o les latrines, reparar els desperfectes producte dels atacs dels insurrectes, cavar trinxeres o assegurar aquells indrets més fràgils i franquejables.

Quan gaudia del descans, també procurava ocupar les hores. Aprofitava per resumir en el meu diari tot el que em passava per el cap abans d'anar a dormir, recordant sovint la meva joventut, la feina, la Maria, el poble, les coses que em passaven allà... Escrivia sobre els companys i els comandaments, reflexionant sobre la vida i pensant en el futur, i tot això ja m'omplia prou.

Jo no era l'únic que recollia el dia a dia del que ens estava passant, en aquell captiveri altres soldats

feien coses similars. El tinent Martín Cerezo escrivia el diari de guerra, però estic segur que no tenia res a veure amb el meu i segur que el Pare Félix, que prenia notes quasi cada dia, hi reflectia una visió més humana d'aquells esdeveniments.

Quasi tot es recull en un llibre

Havien passat quinze dies d'aquells actes de Madrid als quals havia assistit. El Sr. Emiliano Moreno, que era el director del Colegio Mayor Virgen de Guadalupe i assessor de la comissió per la celebració del centenari dels fets de Baler, va fer-me arribar un exemplar de l'obra «El Sitio de Baler», concretament de la tercera edició, de l'any 1934. Em va cridar l'atenció el preu de l'exemplar, quatre pessetes, i el fet que el llibre vingués acompanyat d'una targeta de visita a nom de Ángel Marqués Martín-Cerezo i que escrit a mà posés: "Un saludo". Vaig interpretar ràpidament que aquell senyor era un descendent directe de l'autor, el general Martín-Cerezo.

La gesta de Baler queda perfectament descrita en aquest llibre, que es va publicar per primer cop el 1904 a Guadalajara, i del qual se'n feren tres edicions més: una segona el 1911, una tercera el 1934 i una quarta l'any 1946, en ple franquisme. Totes aquestes reedicions foren revisades per l'autor i ampliades amb il·lustracions i fotografies.

Els reculls històrics que ens han arribat es basen sobretot en aquest llibre. L'any 1915, una Reial Ordre va

disposar la difusió de l'obra de Martín Cerezo entre els militars espanyols. El 1992 l'historiador militar Juan Batista González va publicar-ne una edició crítica sota el títol de "La pérdida de Filipinas".

L'obra de Martín Cerezo va ser traduïda a l'anglès l'any 1909 per F.L. Dodds, un comandant de l'exèrcit nord-americà, amb el títol «Under the Red and Gold; Being Notes and Recollections of the Siege of Baler». L'any següent va ser recomanada als alumnes de les acadèmies militars nord-americans com a model d'heroisme patriòtic.

Prenent com a base la narració de Martín Cerezo, Ricardo Fernández de la Reguera i Susana March van escriure una versió novel·lada dels fets, publicada el 1963 sota el títol "Héroes de Filipinas (Los héroes del desastre)".

L'obra de Martín Cerezo també va inspirar el guió de la pel·lícula "Los últimos de Filipinas", una producció espanyola dirigida per Antonio Román estrenada el 1945. La història parteix d'un guió radiofònic d'Enrique Llovet i d'un altre d'Enrique Alfonso Barcones i Rafael Sánchez Campoy. Hi destaquen les interpretacions de Fernando Rey, Tony Leblanc i Manolo Morán, entre d'altres. Nani Fernández va fer famosa la cançó "Yo té diré", que es una havanera amb uns compassos de bolero.

Aquesta era una història que al franquisme li venia molt bé per propagar les gestes patriòtiques dels espanyols i de l'exèrcit nacional, en un moment crític després de la guerra civil, en què calia assegurar l'esperit del "Movimiento nacional".

Comparteixo l'opinió del periodista i crític Juan Torres, que escriu:

“...he tardado 40 años en volver a ver Los Últimos de Filipinas. No sólo no me ha defraudado sino que la he incorporado de inmediato a mi colección de malas películas imprescindibles. Buenas malas películas, por así decir.

La categoría de malas buenas películas incorpora aquellos filmes que, aun cargados de defectos, resultan imprescindibles para entender el mundo. Son películas condicionadas por un presupuesto miserable, o por la censura, o por la escasa calidad de los actores, o del director, o del guión, o por todo ello a la vez, y, sin embargo, transpiran verdad y sirven en la pantalla una buena ración de emociones auténticas o, por lo menos, de testimonio sociológico.

Algo de todo esto le sucede a Los últimos de Filipinas. Para empezar, es una película española de 1945. Les suena el contexto histórico, supongo. Una España que acaba de salir de una brutal contienda civil y está metida de lleno en los equilibrios estratégicos de la segunda guerra mundial. Una España fascista regida, con permiso de la Academia de la Historia, por un dictador. Un dictador zafio e inculto al que, sin embargo, le gusta el cine y lo sabe una pieza esencial para el uso eficaz de la propaganda. No es baladí el papel del cine en la España de Franco ni es irrelevante el número y la calidad de las películas realizadas para ensalzar el espíritu del nuevo régimen. El propio Franco ejerció de cineasta y a su sombra creció una industria que se descubrió pronto demasiado sometida al poder: para lo bueno en forma de subvenciones, para lo malo bajo la sombra de la censura y la simple prohibición.

Los últimos de Filipinas se rueda en este ambiente propagandístico y de exaltación de lo bélico, pero no tiene un contenido ideológico demasiado específico. Carece de la pasión puramente fascista de Raza del mensaje falangista de Rojo y negro; del tufo nacional católico de Molokai, ni el entusiasmo imperial de Sin novedad en el Alcázar. Es, aunque pretende tener un poco de todo esto, otra cosa completamente distinta. Y yo diría que, vista con los ojos de hoy, se trata de una película fallida en la medida en que resulta una película antibélica. O por lo menos una película antiheroica. A mi modesto entender, claro...”

També comparteixo això :

“...el filme se ajusta bastante bien a la realidad histórica. No a su esencia, por supuesto, ni a su milimétrica exactitud, pero, a grandes rasgos, digamos que de forma epidérmica, no contiene errores de bulto. (...)

Ciertamente a la película le faltan varias cosas: profundizar en la psicología de los personajes, ahondar en el profundo dolor y cuasi locura en que aquellos hombres viven encerrados durante 350 pavorosos días con sus noches, narrar algún episodio poco honroso como el fusilamiento en el último momento de dos soldados que semanas antes habían intentado desertar... Y le sobra, por así decir, engolamiento patriotero. En cuanto a la trama sentimental que se desarrolla de forma paralela, obligada en cualquier película que se precie, carece de toda sensatez y verosimilitud pero está lo bastante bien llevada como para que no entorpezca la narración.

El guión está construido a partir de un relato radiofónico y algunos artículos dispersos. Lo que pretende es

exaltar el valor de los soldados españoles y, sobre todo, su profundo sentido del deber, llevados al extremo en una situación límite. Es posible que hubiera incluso en su origen un oculto interés en aludir a la legitimación franquista del militar que actúa más allá de las decisiones políticas, pero vista hoy, a distancia de años y de ideología, el efecto que transmite es exactamente el contrario: qué cabezonería tan absurda la del teniente Martín Cerezo, qué modo tan necio de sacrificar vidas y esfuerzos, qué incapacidad para pensar, qué desastre...

Vista así, vista hoy, vista con cariño -y no me pregunten ustedes por qué se lo tengo-, Los últimos de Filipinas se me ha presentado de pronto como una película antibelicista, dirigida con solvencia e interpretada con razonable eficacia. (...) El cine norteamericano, tan belicista él, no se ha recatado nunca de filmar las mejores narraciones antibelicistas que en el mundo han sido. Los españoles preferimos filmar comedias divertidas, para no estresarnos. Así que conviene revisar con buenos ojos las pocas muestras de cine bélico digno que sale de nuestras cámaras. Aunque sean malas películas. Y alguna, además, como le pasa a Los últimos de Filipinas, contiene la más bella canción que el cine español haya aportado nunca.”

Un nou curs polític

Avui, últim dimecres de setembre de 2003, es constitueix el consell d'administració del Patronat de Turisme Girona-Costa Brava a la seu de la Diputació de Girona. Hi he d'anar perquè n'he estat elegit membre en repre-

sentació del Consell Comarcal del Ripollès. A partir d'ara, hauré de baixar dos cops al mes a Girona, un per assistir a la reunió del Patronat i l'altre per la Junta de Turisme Rural de Girona, de la qual ja en sóc membre des de fa tres o quatre anys.

He trucat a la Carme per anar a sopar després de la reunió. Ella, com la Teresa, és llicenciada en Història. Ja fa dies que vàrem parlar i li vaig avançar que volia que m'expliqués què va passar a la guerra de Filipines.

Hem quedat al Bar Stop, a la plaça del poeta Marquina, molt a prop de casa seva. Conec al local perquè sovint hi vaig a menjar pernil i coca torrada; és una combinació que m'agrada molt. Ella ha fet els deures i porta uns apunts a la bossa que treu abans de mirar la carta per sopar.

- Jo menjaré el pernil!, li dic, i amb aquestes ja teníem allà la cambrera per prendre nota,

- I jo menjaré una amanida "Stop", diu ella

- I ens portes un parell d'Estrelles per beure!, comento jo.

Ella es mira els apunts i em diu: "Anem al gra!". I com si llegís de "carrerilla", inicia el resum que m'ha preparat:

- El maig de 1898, iniciada la guerra hispano-nord-americana pel domini de Cuba, Emilio Aguinaldo, que és el líder de la revolució independentista, torna a Filipines de mans dels nord-americans per tal

que torni a encapçalar la insurrecció. Un destacament de soldats espanyols, on hi ha enquadrat el nostre personatge, en Pere Planas Bassaganya, intenta preservar el domini espanyol en un petit poble anomenat Baler, a la illa de Luzón. Als soldats de Baler mai els va arribar la informació que hi hagués un enfrontament entre Espanya i els EUA, així que van concebre això com un nou començament de la revolució per part dels filipins.

Va ser impossible que aquell batalló es posés en contacte amb Capitania General, i qualsevol missatge que intentés dur a terme aquesta missió d'informació de la guerra entre espanyols i americans era interceptat. En aquestes circumstàncies d'instabilitat, el destacament va passar a atrinxerar-se a l'interior de l'església, lloc d'emmagatzematge de municions i de provisions, i que era l'edifici de construcció més sòlida d'aquell poble. És en aquesta situació quan realment comença l'episodi conegut com el setge de Baler, l'1 de juliol.

Els soldats espanyols de Baler són convidats pels assetjadors filipins a rendir-se, com la gran majoria de les forces espanyoles havien fet fins a aquell moment, per evitar el vessament de sang. Amb el pas dels dies, els insurrectes insisteixen en la seva petició de rendició, fent saber als assetjats les derrotes que han patit els espanyols pràcticament a tota l'illa.

Es va establir un sistema de comunicació entre assetjats i insurrectes per evitar possibles desercions de soldats espanyols, de manera que cap assetjat pogués abandonar l'església. El 19 de juliol arribava un ultimàtum en què es convidava a que entreguessin les armes i possessin fi a la resistència. La resposta dels espanyols

va ser contundent, afirmant que l'església només podria ser presa amb els cossos morts, ja que era preferible la mort a la deshonra.

Després d'això, no es va produir cap atac: simplement continuaren en el lloc en les mateixes condicions que anteriorment, i prosseguien les comunicacions constants entre els dos bàndols. El 3 d'agost es va produir una deserció, i el desertor va comunicar a les forces filipines que els espanyols assetjats tenien por de ser sorpresos pel cantó nord. D'aquesta manera, els filipins van atacar per allà, però els espanyols van rebutjar la incursió.

A mitjans d'octubre, Filipines ja no era territori espanyol, i els insurrectes varen comunicar-ho als assetjats. Els oferiren la tornada pacífica a la península a canvi de la rendició, però de nou pensaren que eren víctimes d'un engany. Les malalties, sobretot el beri-beri, apareixien constantment i provocaven contínues baixes.

A primers de l'any 1899 els és comunicada als soldats espanyols la sobirania dels Estats Units sobre Filipines. Això va despertar la incredulitat entre els filipins, ja que els nord-americans s'havien presentat com a suport per obtenir la independència i derivaria en la guerra filipino-nord-americana. Als assetjats els va ser mostrat l'acord pel qual Espanya cedia la sobirania de Filipines als EUA, però varen dubtar de la seva autenticitat i varen continuar amb la situació.

El 19 de març es va signar el Tractat de París, que posava fi a la guerra hispano-nord-americana. El 8 d'abril s'acabaren definitivament les provisions a l'església.

No obstant això, decideixen continuar, creient que continuaven defensant territori espanyol. Un vaixell de guerra nord-americà va arribar a la costa per rescatar els espanyols, ja que després del Tractat de París s'havia establert la pau entre ells, i ara tant els nord-americans com els assetjats tenien d'enemic comú els filipins. No obstant, l'operació va ser un fracàs.

Els assetjats van planejar una sortida nocturna per atrinxerar-se a la costa, i poder esperar l'arribada d'algun vaixell. No obstant això, rellegint els diaris que tenien a la seva disposició, van trobar una notícia que, en haver estat explicada en secret anteriorment, va revelar la veracitat de la publicació, de manera que van albirar quina era la situació real. Així, després de 337 dies de setge, van comunicar als filipins les intencions de rendir-se i varen cessar les hostilitats. Amb això es va posar fi la presència d'Espanya en el Pacífic.

A Baler varen ser assetjades en total seixanta persones, incloent-hi els dos missioners enviats pels filipins. D'aquests, quinze varen morir de beri-beri o de disenteria, dos de ferides de combat, sis varen desertar i dos varen ser afusellats per ordre del tinent Martín Cerezo, que era el cap del batalló, després de ser declarats culpables d'intent de deserció. En total, varen sobreviure trenta-cinc soldats.

- Carme, estic molt content. Has fet una bona feina, concreta, explícita i entenedora, que em servirà per il·lustrar perfectament la meua narració amb la situació històrica.

Ja teníem els plats a taula i ens posàrem a sopar.

Vàrem seguir amb la conversa i, sobretot, férem especulacions sobre en Pere Planas i el fet que ell fos un dels herois de la guerra de Filipines.

El beri-beri, pitjor que l'enemic

Ja tenia pebrots, la cosa! Ens estava causant més baixes una estranya malaltia que el doctor Vigil deia que es coneixia com el "beri-beri" que no pas els atacs de l'enemic. Sembla que, pel fet de no menjar verdures fresques, l'organisme trobava a faltar una vitamina i el nostre cos agafava unes febrades impressionants.

Els d'allà fora no sabien que les seves bales poca feina havien fet i que l'aïllament, les condicions d'insalubritat i la dieta eren el nostre problema més greu. El primer que va morir de la malaltia va ser el rector de Baler, el pare Gómez Carreño. Fou el dia 25 d'agost. Més tard, el 30 de setembre, enterràvem un soldat català, en Rovira Mompó; el 8 d'octubre, el soldat Rafael Alonso; el 10, el caporal Chaves Martín; el 18, el tinent segon Alonso Zayas; el dia 22, el soldat de segona Lafarga Abad, i el 25 d'octubre, el soldat López Lozano. Cada dia hi havia més gent a la infermeria per les febres produïdes per el beri-beri que no pas per les bales de foc.

A principis de novembre, entre els malalts es trobaven el capità Enrique de las Morenas i els soldats Baldomero Ladorre, José Sanz, Juan Fuentes, Manuel Navarro, Marcos José i Pedro Izquierdo. Tots

aquests patien símptomes evidents de debilitat. Molts dels soldats en actiu també tenien febres esporàdiques. Era evident que patíem una epidèmia i que calia posar-hi algun remei.

Fins i tot va emmalaltir el propi metge, Vigil de Quiñones. I si aquell home que tenia cura de tots nosaltres la palmava, allò seria un desastre. Bernardino Sánchez, l'infermer oficial, es feia càrrec de tots els malalts, inclòs el metge. El 27 de juny, els seus dos companys d'infermeria, que eren d'origen filipí, varen desertar, segurament per lliurar-se de tanta feina i del contagi de l'epidèmia.

Aquell mateix dia, els més veterans compartíem taula amb el tinent Cerezo, el caporal Olivares, els soldats de segona Juan Chamizo, José Hernández, Luís Cervantes, Manuel Menor- Hi érem Vicente Pedrosa, en Josep Pineda i jo mateix, que érem soldats de segona, però els més grans del batalló. En plena sobretaula, el caporal Olivares va dir:

- Teniente! La situación se complica día a día. Hoy he preguntado a la tropa en qué condiciones físicas se encontraban, y solo veinte hombres han confirmado no tener ningún problema de fiebre.

El tinent va agafar la paraula i dirigint-se sobretot al caporal i al soldat Chamizo, va expressar la necessitat que una patrulla sortís a l'exterior per intentar recollir fruita i verdures fresques, ja que el metge Vigil deia que tot el problema venia de la mala alimentació. La nostra dieta es basava en l'arròs espolfat que allà en diuen "palay". A l'inici del setge en

vàrem emmagatzemar una bona quantitat, uns setanta barrils, que el pare Gómez Carreño havia comprat per a la parròquia, i això era la base de la nostra alimentació.

En un moment varen decidir l'estratègia que seguirien per poder fer-se amb aliments frescos: sortirien el caporal i catorze soldats pel forat que connectava amb el fossar de la trinxera exterior, al mateix temps que els altres soldats disponibles obririen foc en totes direccions intentant crear confusió entre l'enemic. Els que sortirien cremarien les cases més properes per desviar l'atenció i al mateix temps acostar-se a les plantacions i agafar el que poguessin.

A mig matí del catorze de novembre es portà a terme el pla tal com havíem quedat. Tot va anar perfecte, fins i tot el foc es va estendre ràpidament per totes les cases properes creant el pànic de l'enemic, que va recular el més lluny possible. Els nostres soldats pogueren complir el seu objectiu, i per facilitar-ne la tornada es varen obrir les portes de l'església per primera vegada des de l'inici del setge. Tot va sortir molt bé.

Patir una guerra, passar gana, arriscar la vida, trobar-se malament, no tenir futur, estar deixat de la mà de Déu... Tot això i més estàvem sofrint tots els que érem allí. Quan hi pensava, arribava a la conclusió que era un idiota: jo no volia anar a cap guerra, només volia canviar de vida i anar a un lloc millor, que m'obris noves expectatives. Tampoc volia passar gana, no en tenia cap necessitat. A casa tenia feina mal pagada, d'acord, però em permetia menjar l'indispensable, i ara allà no sabia ben bé perquè

ens mortificaven. Pensava que, al cap i a la fi, rendir-se seria el més assenyat. Els que ens havien enviat allà ens tenien ben oblidats, portàvem sis mesos i ningú havia vingut a donar-nos un cop de mà. I reflexionant una mica més profundament: què carai defensàvem? Si és ben lícit, que les persones decideixin el seu destí, i alguns il·luminats des de Madrid feia més de quatre-cents cinquanta anys que decidien per aquella bona gent!

Patir danys físics es horrorós... No puc creure que algun ésser viu busqui el patiment per trobar la felicitat. Si has sofert una ferida de bala, i ho dic per experiència, per molt que tinguis un metge al costat tu no deixes de sofrir i t'obsessiona pensar que una infecció et pugui portar a l'altre barri després de patir molt. I si, a més, sofreixes una epidèmia, tens febre, pateixes fred, passes set i gana, estàs tot el dia marejat i no t'aguantes dret i tot per defensar un lloc que no té cap interès evident, és ben bé que havíem perdut tots el cap i abans de prendre la decisió de marxar del poble hagués estat millor llançar-se al Ter i acabar d'una vegada.

Ara potser m'he posat una mica massa dramàtic. El que va portar-me allà no es mereixia un suïcidi; no va passar-me ni per un moment pel cap, però tampoc vaig pensar mai que anava cap a l'infern en vida. Ni per un moment preveia que passaria unes vivències tan desgraciades com les que llavors estava patint. Pensava: "juro per Déu que si surto d'aquesta em miraré la vida solament pel cantó bo, que segur que existeix, i només obeiré i faré el que em digui la meva consciència".

Tarda de biblioteca

Avui és dimarts, i de quatre a cinc de la tarda tinc una hora lliure. Normalment la passo a la biblioteca de l'Institut. L'Empar és la bibliotecària i sempre em pregunta com va el meu llibre. Sempre li responc que estic buscant informació i que avui la busco sobre una estranya malaltia que és diu el beri-beri.

- La Roser ens ho resoldrà!, em contesta. La Roser és la metgessa de l'Institut, és la cap del departament d'infermeria i, com si li xiuessin les orelles, en aquell mateix moment apareix per la porta. L'Empar diu:

-Roser! Ara parlàvem de tu. En Ferran vol fer-te algunes preguntes tècniques.

Jo no vaig desaprofitar l'ocasió i vaig engaltar-li:

-Roser, què en saps, del Beri-beri?

La Roser com a bona professional, es va informar i al cap de pocs dies va tornar a la Biblioteca amb un llistat ple d'informació sobre la malaltia:

- El beri-beri és una malaltia de les que s'anomenen per dèficit nutricional, en què manca algun element, micronutrient, necessari per al nostre organisme que no el pot sintetitzar, en aquest cas es tracta del dèficit de vitamina B1, la tiamina, abans anomenada aneurina. Aquesta vitamina està present en les carns, els llegums i els cereals integrals, més escassament en la llet, el peix, les fruites i verdures.

El nom de la malaltia ve d'un mot singalès, "beri", que significa "no puc més", referint-se a la debilitat i impotència que manifesten els afectats pel cansament, l'ofec o les paràlisis de les formés de presentació de la patologia.

Aprofito per posar-la al corrent del que estic fent: li comento que els meus personatges han patit un setge i comencen a tenir aquesta malaltia. Ara és ella que em fa preguntes sobre els fets que explico en la meva novel·la, i aprofito per explicar-li tot el que he buscat per il·lustrar la meva narració. Entre altres coses li comento que els fets passen a Filipines a finals del segle XIX i que la dieta bàsica dels soldats era l'arròs.

Ella em continua informant:

- És una malaltia greu, que va tenir molta importància a finals del segle XIX i principis del XX, sobretot en gent pobre dels països asiàtics, on la base de l'alimentació es trobava gairebé exclusivament en l'arròs. L'arròs conté aquesta vitamina en la seva capa... però amb la industrialització, i la implantació en aquests països del molins arrossers el van refinar i polir massa per treure-li la seva rusticitat, millorant-ne l'aspecte i l'amassat de la farina del que es molia a les cases, però amb una manca gairebé absoluta d'aquesta vitamina.

Quan acaba d'explicar-me tot això, li comento:

- Roser, ara recordo que en el llibre del General Martín Cerezo hi surt una il·lustració on es veuen dos soldats, un d'ells el meu personatge, que estan desencarriant el pelay.

- Què és el pelay? , em pregunta la Roser.

Li explico que era el tipus d'arròs que menjaven i em comenta:

- Segurament que ho feien per millorar l'aspecte de l'arròs, però desconeixien que la clofa portava la vitamina que els faltava.

La Roser em segueix instruint sobre la malaltia:

- Hi ha dos tipus de Beri-beri. El beri-beri sec és la forma que afecta al sistema nerviós amb pèrdua de gana, aprimament, debilitat muscular, cansament, disminució del rendiment intel·lectual, paràlisi ocular, pèrdua de sensibilitat a les cames sobretot, alteracions de la força per caminar, confusió mental, deliris i finalment paràlisi que postra el malalt al llit on acaba morint per infeccions. En canvi, en el beri-beri humit, la forma d'afectació és cardíaca, amb palpitations, dolor al pit, edemes que acumulen líquid a les cames, a l'escrot, al cos i a la cara, ofec, cansament, dilatació cardíaca, fallida circulatòria i finalment, la mort.

Pel que jo havia llegit, als soldats malalts se'ls botien les cames i quedaven pràcticament immobilitzats al llit fins a la mort. És difícil saber si varen patir un o l'altre tipus de malaltia. La Roser em comenta que la malaltia va fer presència a la tardor quan portaven tres mesos de setge, i va millorar en el moment que varen començar a menjar queviures frescos.

Aprofito per dir-li que les cròniques sobre els fets que jo analitzo també ens diuen que alguns soldats varen

morir de disenteria, i ella m'explica que és producte de consumir aigües contaminades per restes fecals. De fet, també sabem que l'aigua que consumien era d'un pou que varen excavar a dins el recinte i paral·lelament varen construir-ne uns que servissin de latrines. El més normal és que les aigües es barreassin.

Un himne per aixecar la moral

S'acostaven les festes de Nadal i portàvem mig any de setge. Havia passat de tot, i la tropa tenia la moral per terra. El capità De las Morenas no havia superat la malaltia del beri-beri, i el tinent Martín Cerezo, que havia agafat el comandament, em digué que volia parlar amb mi, em convocà a la sagristia i allà em va dir:

- Planas, tienes que ayudarme, hemos de conseguir subir la moral de la tropa. Es necesario que organicemos alguna fiesta. He hablado con el cocinero, que hará unos platos extraordinarios y tú, junto con el corneta el cabo Olivares tenéis que hacer cantar a la tropa.

Per mi, aquella situació no representava cap canvi anímic. Jo no podia tenir la moral més baixa, com ell deia. El meu braç esquerre no recuperava la força ni la mobilitat. Alguns companys havien desertat i això creava molts dubtes a la resta de companys, que veien que allò era una rateta.

Els militars creuen fermament que invocar l'es-

perit patriòtic anima al batalló. Aquells nois havien vingut tots obligats a Filipines a lluitar per un govern que s'implicava el mínim i que donava les províncies d'Ultramar per perdudes... i jo ara havia de solucionar quelcom que no tenia cap sentit, fer oblidar que restar allà era com comptar els dies que faltaven per caure mort d'una bala o del beri-beri.

En fi, volien que fes alguna cosa i vaig pensar que buscar una senzilla melodia de pasdoble, acompanyada d'uns versos d'allò més patriòtics s'acostaria al que el tinent m'havia demanat. Aviat vaig tenir la lletra. Era senzill: parlaria del batalló però sobretot, recordaria la pàtria enyorada, feria referència als símbols patriòtics, la bandera i el monarca i miraria que tot lligués; i així ho vaig fer. El resultat no va pas ser dolent: el dia que vaig cantar, que va ser el vespre de la festivitat de la Puríssima, tot-hom va esclatar de joia i tot varen ser visques i aplaudiments.

Sincerament, no hagués pensat mai que faria una cosa com aquella. Era allà a l'altra punta del món perquè ho vaig decidir lliurament. Tampoc no enyorava la meva terra, perquè a casa ningú m'esperava. Els meus símbols no eren ni l'exèrcit, ni el monarca ni el pendó del batalló. Tot això era una comèdia, el meu objectiu era sortir viu d'aquell indret i l'únic que enyorava eren les condicions de pau i el paradís que vaig trobar a l'arribar a Filipines abans de la revolució dels insurrectes.

Acabada la cançó, no vaig tenir temps ni de seure. El tinent Cerezo, que seia davant meu es va aixecar

de sobte, es va acostar, va abraçar-me i va dir davant de tots:

- Te felicito Planas! –Ese será nuestro himno, el himno de Baler!

Després la cosa es va relaxar i aquell vespre hi va haver tertúlia per grups fins ben entrada la nit. Com podeu imaginar, una part dels companys feien guàrdia perquè la resta tinguéssim la tranquil·litat que es mereixia una festa. En Pere Vila Garganté, el cuiner, que era fill de Taltaüll, ens va fer bunyols i va servir-nos una llauna de sardines i cafè.

Aquell mateix vespre ens va deixar un altre soldat: en Rafael Alonso. També va morir a causa del maleït beri-beri.

L'himne de Baler

Sabem que en Pere Planas va compondre l'himne del batalló. El pare Félix Minaya, en la seva crònica, ens ho explica:

***“¡Venga de ahí Planas! – le animaron los cazadores.
– No canto muy bien – se excusó Planas- pero allá va:***

***La obediencia, el valor e hidalguía,
nuestro lema constante ha de ser,
con tan noble divisa, a porfía
siempre, siempre sabremos vencer.
De la Patria el recuerdo amoroso***

*siempre fijo estará en nuestra mente.
Levantada y erguida la frente
bien se puede a la patria volver.*

*Somos los dos nobles soldados,
dignos seremos del batallón.*

*Siempre en la brecha nos encontramos,
dando la vida por la Nación.
Viva el monarca que nos gobierna,
Viva la insignia del Batallón.
Viva de España, la hidalga tierra,
sea el primero nuestro pendón.*

*Todos tenían las gargantas agarrotadas. Estalló una
ovación estruendosa.
-¡Te felicito Planas! –exclamó Cerezo. Ese será nues-
tro himno, el himno de Baler.”*

Si repassem la lletra d'aquest himne que va escriure en Pere Planas i les circumstàncies en què el va fer, podem deduir moltes coses.

Era pels volts de Nadal, festa molt entranyable per a la comunitat cristiana i tots ells, en principi, ho eren. En aquell setge hi havia tres freres missioners franciscans; un d'ells, en Cándido Gómez, va morir de malaltia, i en Juan López i en Félix Minaya varen resistir fins el final. Que en Planas dediqués un temps a escriure un himne era perquè volia sorprendre els seus companys, però no només això, em sembla que volia crear un caliu favorable per encarar aquells dies tan entranyables.

La lletra no te pèrdua; és un cúmul de patriotisme

desmesurat, jo diria que l'autor està plenament identificat amb la situació. Un himne és un valor patriòtic, qui el canta ho fa amb l'ànima. L'himne es canta amb veu alta, molt alta, i hom s'identifica plenament amb el que canta, i els que estan el seu costat queden afogats pel to i l'entrega.

Mireu, i sap greu dir-ho, en el moment de la interpretació d'Els Segadors, hi ha futbolistes de la selecció catalana de futbol que obren una bona boca, altres que ho fan amb la boca petita i altres que no canten, i què vol dir tot això? Doncs que no són una pinya, que la cançó que els hauria d'aglutinar no ho aconsegueix.

Si mirem l'equip nacional francès, amb homes de totes les procedències, tots canten alhora, i això es un equip preparat per anar a totes, per sortir al camp amb la moral molt alta; el Batalló de Caçadors, després que en Planas hagués interpretat l'himne, va esclatar de joia i aplaudiments tal com diu en Martín Cerezo a la seva crònica dels fets.

En Pere Planas no solament va cosir una sèrie de missatges engrescadors i ho va interpretar en primera persona, era evident que ell capitanejava una estratègia per millorar la cohesió del grup i sortir victoriosos del moments difícils que afrontaven tot sovint.

Davant d'aquesta evidència, ningú posa en dubte que en Pere Planas tenia el que es diu en argot militar "*valor guerrero*".

El Nadal, en captiveri

Feia quatre dies que el tinent Cerezo havia organitzat el sopar per aixecar la moral del batalló i crec que va tenir efecte: jo vaig estrenar l'himne i vàrem adonar-nos que les situacions disteses feien que aquell interminable calvari fos de més bon pair.

El dia 24, els Filipins cridaren els nostres comandaments a parlamentar, i un emissari els va entregar tres cartes que eren per negociar la nostra rendició. Segons va dir el tinent, eren una estratègia d'engany: deia que s'havien inventat que el govern espanyol ja no tenia la jurisdicció sobre el territori al seu favor, que serien els Estats Units els qui gaudirien del protectorat de la província de Filipines, i que un militar espanyol, el capità Belloto, venia per a mantenir una conferència amb els nostres comandaments i explicar la situació de les negociacions del Govern espanyol amb els insurrectes.

Els emissaris afirmaven que fins al final de la conferència no hi hauria hostilitats i varen avenir-se a que aquesta se celebrés el dia de Sant Esteve. Això va permetre que tinguéssim un Nadal de treva. De totes formés es nominaren les guàrdies, com es feia habitualment.

Vàrem poder celebrar tranquil·lament el que en diuen "*la nochebuena*". Nosaltres, els catalans, en diem la Nit de Nadal i és tradició la missa a mitjanit i després cantar cançons del naixement del Messies. A Sant Joan, només entrava al monestir i a l'església de Sant Pol per arreglar i donar corda al rellot-

ge. A missa mai no m'hi veien, i això que el rector m'ho recordava cada vegada que havia de pagar un dels desperfectes producte del desgast dels anys o de les males mans del campaner.

De l'ambient de l'església sí que m'interessava la música. M'hauria agradat tocar l'orgue, però això estava reservat a famílies benestants que es passaven de pares a fills aquesta ocupació. A Sant Joan, en el moment que jo vaig marxar, els responsables de l'orgue de la Col·legiata eren una família que vivia al Palmàs, un mas dintre muralla a tocar el meandre de l'Arçamala.

Aquella nit, els quatre catalans, en Josep Pineda de Sant Feliu de Codines, En Pere Vila de Taltaüll, en Ramon Mir de Guissona i jo, estàvem lliures de servei i sempre que podíem intentàvem seure de costat. No sé perquè però les nostres converses no tenien res a veure amb la resta dels soldats. Com és costum, ells varen parlar de coses del seu poble i de les seves famílies, i jo de res: tant el poble com la família eren tabús. Escoltar i dir el que era indispensable perquè la conversa seguís i seguís.

Si el dia de la festa de la Puríssima el fet de cantar va alegrar la vetllada, era evident que havíem de continuar en aquella línia. A l'església vàrem trobar dos instruments, un cornetí i un bombardí que eren de la banda municipal, segons es va dir el Pare Fèlix. Poca cosa podíem tocar amb allò. Ens reunírem alguns matins en què no teníem servei amb el caporal Olivares. Ell tocava la trompeta i jo feia sonar el bombardí. Assajàrem les cançons que tradicionalment

cantava la tropa i férem una entrada per l'himne que feia poc que havíem estrenat.

Aquella nit, el sopar també va ser especial: vàrem menjar una ració extraordinària de carbassa, pela de taronja ensucrada i cafè. Després vingueren les cançons: l'himne en primer lloc, i després la interminable llista de les habituals, això sí, aquesta vegada acompanyades del so dels instruments musicals.

Sembla que la tendresa va ser la base de les converses finals. Tothom recordava els seus estimats: els joves parlaven dels pares i de les xicotes, i els més grans de les dones i dels seus fills. Allò que havia de ser una nit de gresca va esdevenir una tragèdia: la majoria tenien els ulls negats i, si he de ser sincer, jo també vaig recordar per un moment la Maria i els seus dos vailets. En realitat aquells varen ser la meva família; va durar poc però els vaig estimar.

Just en aquell moment que jo tenia la Maria al cap sento:

- A ver, Planas, tu nunca nos hablas de tu mujer!

Era el tinent Cerezo, cridant com era habitual en ell. Es va fer un silenci total i tothom va girar-se cap a mi. Per un moment vaig veure'm mort! Varen passar mil coses pel meu cap abans d'obrir la boca, i simplement vaig poder articular:

- Mi mujer está sirviendo en Madrid.

Aquella afirmació era més o menys veritat; qui jo

considerava que havia estat la meua dona va marxar cap a la capital amb el metge del poble, a qui, segons varen dir, feia de minyona. Si sabés, però, tota la història que hi havia al darrere...

...La Maria era la veïna del carrer de l'Aigua que vivia just davant de la meua ferreria. Era jove i molt guapa. Quan jo la vaig començar a tractar tenia dinou anys, i era soltera amb dos fills. El primer va ser producte d'una violació i el segon, nascut dos anys després, va ser fruit d'una relació desitjada, però en desconec el pare.

Un dia vàrem iniciar una relació esporàdica que es va anar fent més gran i cada vegada més compromesa. S'allargà durant quatre anys. Al final de la relació, jo tenia trenta anys: era l'any 1889. En principi, aquella relació va ser per satisfer desitjos corporals i en vaig acabar bojament enamorat, però les circumstàncies de la vida varen convertir-ho en un amor impossible.

La Maria era una noia dolça, d'aquelles que la gent diu que és molt neta, bona mare. Treballava de sol a sol per tirar endavant els seus fills, compaginava la feina domèstica -l'hort, les gallines i els conills- fent de serventa a casa del metge del poble, un solter d'una cinquantena d'anys.

La Maria era mal vista per els vilatans per la seva

situació de soltera i mare. En principi, el metge la va contractar després de la violació per ajudar-la i per compassió. Segurament, com jo, se'n va enamorar, i li acabà proposant de viure en comú en un altre indret on desconeguessin aquelles circumstàncies tan particulars que feien que estiguessin sempre junts.

La situació social i la misèria varen fer que la Maria accedís a la proposta del metge. Varen explicar que el metge agafava una destinació que li havia sortit a la capital del país i marxaren.

Jo m'havia acostumat a aquella dolça companyia de la qual gaudia dos o tres cops per setmana d'una manera furtiva, en la rerebotiga del meu establiment, sempre de nit i d'amagat de les curiositats dels veïns. No vaig ser capaç de fer pública aquella relació i portar-la d'una manera normal, i quan vaig voler reaccionar ja havia fet tard.

Era una relació era molt apassionada, però poques vegades passàvem dels tocaments; aquella mala experiència de la Maria qüestionava quasi sempre la penetració. Passada la mitja nit i un cop assegurada que els seus fills dormien, la Maria sortia per travessar el carrer i entrar a la ferreria. Jo l'esperava vestit a sobre el llit, ella es tombava al meu costat i el primer que feia era descordar-me la camisa botó a botó i posar la mà dins per acariciar els múscles del pit i recórrer amb les mans tot el cos, els braços, la panxa seguir per dins els pantalons i fer-me explotar de desig.

Jo feia el mateix. Li acariciava els voluminosos

pits i m'hi recreava una llarga estona; després els treia fora i li mossegava els mugrons, seguia per la panxa fins arribar al pubis. La meva mà no parava fins a l'entrecreix i una vegada allà, era instintiu: la Maria ajuntava fortament els genolls i la mà quedava pràcticament immobilitzada. Només el dit índex mantenia alguna mobilitat i acariciava suaument el que podia. Ella bufava com si s'afogués, i de cop em deia: "para! para! que em moriré!". Jo li preguntava si estava bé i ella em responia sempre que no, però jo crec que sí que estava satisfeta, i aquell "no!" era perquè el proper dia fos com a mínim igual o intentés superar-me.

La decisió de la Maria de marxar amb el doctor va trasbalsar-me i va produir un buit tant gran en el meu interior que em va desfermar una fugida endavant, un interès per oblidar i per trobar nous al·licients. Volia conèixer món.

Del dia de Nadal

Els que hem fet el servei militar sabem que estar a la caserna els dies més assenyalats de l'any com és Nadal o Cap d'Any és molt depriment. Jo vaig fer-lo a Saragossa, a la caserna d'artilleria antiaèria de Garra-pinillos, i em va tocar quedar-me allà el dia de Nadal. Això, com veieu, ho conec en primera persona. Doncs bé: imagineu-vos passar totes les festes assenyalades directament en una guerra, i que a sobre els soldats estiguin assetjats, mancats de llibertat, d'aliments i de mobilitat.

A Baler els va passar això, però no varen deixar de celebrar, amb moltes limitacions, totes les festes; ho expliquen en les seves memòries els qui en varen deixar constància escrita.

El Pare Félix Miyana en el seu diari, en comentar la festa que van celebrar la Nit de Nadal, escriu:

“ Al cornetín, el cabo Olivares (zapatero de Cauete); al bombardino el soldado Planas (cerrajero de San Juan de las Abadesas)... ”

Martín Cerezo aclareix que havien trobat aquests instruments a l'església.

En el llibre “Héroes de Filipinas” de R. Fernández de la Reguera y Susana March, en Pere Planas és citat en les pàgines 470 i 473, en les quals es descriu la vetllada de la Nit de Nadal. Ell comenta que la seva dona va anar a servir a Madrid, i més endavant també fa el comentari que s'havia tret del cap una lletra i una música sobre Baler.

Els comandaments eren qui ordenaven les festes, i procuraven que el menjar fos millor que els dies normals. Era una estratègia per mantenir alta la moral de la tropa i cohesionar el batalló. Les malalties, les baixes, els ferits i la situació en general provocaven en els soldats un desigs de fugir d'aquella situació, i ja eren molts els que havien desertat i s'havien passat a l'enemic.

No sé què devia passar aquell dia de Nadal a l'assetjament dels nostres soldats a l'illa de Luzón i en concret

a l'església de Baler, però el nostre personatge va ser doblament protagonista, tal com veiem en els escrits anteriors.

En Pere, que feia pocs dies havia impressionat la tropa component la lletra i la música d'un himne, tret de la màniga sense que ningú ho sabés, sembla ser que també era capaç de tocar un instrument estrany, el bombardí, similar al fiscorn de la cobla, i, pel que es pot deduir, juntament amb el caporal Olivares varen amenitzar amb música i cançons la vetllada.

I el que més em sorprèn és que en Pere comenta que la seva dona va anar a servir a Madrid, mentre la seva partida de defunció, certificada pel rector de la vila de Sant Joan, Sebastià Fossas, diu clarament que era solter. Aquí s'obre una nova incògnita d'aquest enigmàtic personatge, però això ho deixem per més endavant. Ja hi reflexionarem i mirarem de saber la veritat.

Era feliç, amb la meva feina?

Durant el setge, sovint recordava les llargues hores de treball a la meva serralleria. Les feines delicades eren les que més m'emplenaven. La mecànica fina estava feta per mi. El millor era tenir cura del rellotge del monestir i substituir les peces malmeses pel desgast i sovint fer-les de nou i que funcionessin bé com les originals. El monestir era un dels meus millors clients i, com ja he dit, dedicava moltes hores al rellotge del campanar: al manteniment de rodes,

engranatges, eixos i arbres, a part que cada dia havia d'anar a donar-li corda.

Podia convertir un ferregot sense cap gràcia en allò més rebuscat i delicat a base de foc i cops de martell. Estic convençut que seria capaç de fer ara mateix un rellotge de cap a peus i que funcionés perfectament.

Fent un repàs a les moltes feines que he fet, estic segur que no hi ha cap casa a Sant Joan que no tingui un pany o alguna clau feta per mi, i en tot cas, segur que tenen un bernat, unes frontisses o uns reforços fets per les meves mans. De reixes i balcons sortits del meu taller n'hi deuen haver a casa sí, casa també, i algunes portes ferrades. En el monestir són meus canelobres, làmpades i tota mena d'estris de ferro forjat.

Vaig aprendre l'ofici a casa d'un ferrer de fora muralla que es dedicava bàsicament a ferrar animals i a fer la ferramenta dels carruatges, però aquella feina era més basta i feia necessari el treball de dues o més persones. L'any 1880 em va sortir l'oportunitat de llogar la botiga de clavetaire del carrer de l'Aigua. Llavors fou el moment de triar una feina que m'agrada més, i de feina en tenia pràcticament sempre.

Si alguna temporada flaquejaven els encàrrecs, dedicava les hores a fer claus de totes mides, que sempre són necessaris en aquest meu ofici, sigui per ferrar cavalls o bé per fermar panys, per clavar xarneres, bernats, etc. A vegades anava a fer treballs fora la vila, a pagès. Llavors procurava que la feina fos com a mínim de tot un jornal, i si podia ser l'acu-

mulava i em quedava a dormir. Així aprofitava els àpats, que eren un bon complement als meus petits honoraris.

Una vegada vaig passar quasi un mes a la casa del Reixac fent tot tipus de feines: esmolant eines, reforçant les portes i posant panys i unes reixes a les finestres de la planta baixa que donaven a costat del camí. Hi vaig coincidir amb un noi jove d'Olot que tenia cura de pintar la casa dels amos. Ens varen allotjar a la part superior de la casa, on hi havia cinc habitacions. Nosaltres vàrem ocupar la més allunyada de l'escala, a la façana est de la casa. Una petita finestra ens deixava entrellucar la sortida del sol: era l'hora de començar la llarga jornada.

A les altres habitacions hi dormien un germà de l'amo i un mosso que ajudava els masovers en les tasques del camp. A la cara nord hi havia dues grans sales: una era el graner i l'altra el rebost. Com podeu imaginar, estaven plens de queviures. El Reixac, com les altres cases que em cridaven per fer feines i pedaços, era una de les que tenien les millors pastures, els millors camps i bestiar de tot tipus.

Un vespre, abans d'anar a dormir, fèiem petar la xerrada al costat de la llar de foc amb l'Albert –que era com es deia el pintor d'Olot- i en Janot, el germà solter de l'amo. En Janot ens va fer una reflexió:

- Mireu: una casa és bona quan el seu nom ve precedit per l'article. Per exemple: La Batllia, La Torre, El Covilar, La Serra del Cadell, La Roca, El Planàs, El Reixac... I és pobre quan la precedeix "Cal" o "Can",

com Can Dos Dies, Cal Frare, Can Prim, Can Gorra, Can Guilla... Aquestes cases són massa pobres per tenir unes persones a pa i ganivet com vosaltres.

Amb aquella explicació, en Janot volia deixar clar que ell pertanyia a una classe dominant, tot i que, segurament, ell era el més desgraciat d'aquella família, però ens deixava molt clar que nosaltres érem allà al servei dels que tenien diners. A mi, aquella retòrica dels que tenien algun diner em posava malalt; m'encenia la sang, no podia suportar l'arrogància d'uns pocs envers les desgràcies de la majoria. Em passava el mateix amb el rector o amb alguns prohoms de la vila que em donaven feina.

Aquella societat era malaltissa: treballar i treballar per no tenir mai res. A Filipines, abans de la revolta dels insurrectes, la classe dominada també treballava i treballava, però gaudia i se'ls veia feliços. I esperava ferventment que la llibertat que demanaven no els portés a la submissió que patim els pobres en el nostre món modern.

La tardor, temps de reflexió

El Reixac està en un moment cromàtic singular: han baixat suaument les temperatures; hem entrat a la tardor, però enguany ha estat molt a poc a poc, i la natura conserva la totalitat de les fulles enganxades encara als arbres. La vinya verge que cobreix la façana principal de casa presenta un vermell intens. Aprofitem per fer unes fotos extraordinàries que sortiran a la revista "Vi-

vir en el Campo”; serà una bona oportunitat de fer promoció del nostre negoci. Vénen a fer aquesta feina dos joves fotògrafs sortits fa poc de l’acadèmia, i el resultat és superb.

Ja hi ha rovellons: n’hem collit entre setmana. Aquest cap de setmana tenim convidats: en Francesc Pineda -l’alcalde de Sant Feliu de Codines-, i la seva dona. El dia que tornàvem de Madrid m’ho vaig fer venir bé per convidar-lo: seria la manera que m’explicaria totes aquelles informacions que havia tret de la literatura sobre els fets de Filipines i sobre el que li havia explicat el seu oncle, en Josep Pineda Tura, supervivent també del setge de Baler.

Els vàrem allotjar al Colomar, un apartament situat a la cara nord de la casa que té un porxo a l’exterior i unes vistes precioses sobre la vall del torrent de Coll del Pal.

La Carme va preparar el dinar del dissabte amb els rovellons que havíem collit aquella setmana. L’àpat va consistir en una amanida de fruita de primer plat i una llangonisseta a la brasa acompanyada dels bolets per segon plat.

Una vegada entaulats, en Francesc Pineda, que ja sabia que jo volia conèixer-ho tot sobre en Pere Planas, ens va explicar:

- Poca cosa podré aportar sobre el vostre compatrici en Pere Planas. Martín Cerezo el cita dues vegades en el seu llibre.

I ens llegia els fragments:

“El día 15, Asunción de Nuestra Señora, tuvimos herido al soldado Pedro Planas Basagañas...” (...) “Entre los varios heridos, todos afortunadamente leves, que hubo en aquellos días, sólo recuerdo a Pedro Planas Basagañas, que por segunda vez enaltecía la resistencia con sangre. Pero el 7 de Mayo tuvimos que lamentar uno de grave...”

- A veure Pineda, del que diu en Cerezo, podem deduir que en Planas devia ser un dels soldats més actius. Poques baixes varen tenir, a causa dels enfrontaments. Total, dos morts de bala?

- Va ser l'únic ferit en dues ocasions, i d'això podem deduir que, o bé no prenia mesures d'autoprotecció o bé anava a totes i es defensava únicament utilitzant les armes com a millor escut... També en Cerezo utilitza la frase molt patriòtica quan es refereix a ell: “enaltecía la resistencia con sangre”. És una bona manera de dir que en Planas era un soldat exemplar, no creieu?

- Està clar que en Planas s'identificava perfectament amb aquella croada, no solament pel que podem deduir del que acabes de dir, sinó també perquè era un home que superava de llarg l'edat dels companys que varen anar a Filipines com a soldats de lleva.

- Només cal veure la relació dels supervivents per saber que la tropa era d'origen humil. Majoritàriament eren reclutes de lleva forçosa que no havien pogut pagar la redempció del servei militar. Jo sé que el meu oncle hi va anar voluntari, possiblement com en Planas.

- Segurament fou així, però hem de pensar que al-

guns hi varen anar per diners, substituint soldats de lleva que per la seva situació econòmica podien pagar la redempció. Hi ha un treball de Manuel Pérez Ledesma “La sociedad española, la guerra i la derrota”, que entre altres coses diu:

“Només foren declarats soldats el 50% dels mossos allistats. La resta, o bé pagaren la redempció (els ingressos per aquesta causa passaren de 12 milions al 1896-97 als 38 milions els anys 1897-98), o bé trobaren un substitut que hi anés al seu lloc. En aquells moments també existien les exempcions per raons socials, fill de mare vídua, pare vell i pobre, etc... però això, evidentment, duia a tot tipus de trampes i suborns. També hi anaren soldats voluntaris i reenganxats, però el govern va preferir enviar a la guerra els soldats de lleva o els voluntaris més joves i sense cap tipus de drets, i que, per tant, també eren els més inexperts.”

- Amb tot això el nostre personatge ens obre unes grans incògnites. Era un soldat reenganxat? Possiblement, perquè tenia més de quinze anys per sobre la mitjana. Era un substitut d'un soldat de lleva? Si tenia orígens a la casa del Reixac no tenia cap necessitat de anar-hi per diners. Era un voluntari? Possiblement també, dóna constància reiterada que s'identifica plenament amb la causa, i fins i tot és l'autor d'un dels símbols patriòtics del batalló: el seu himne. Però potser s'allista per alguna causa estranya. Potser fugí d'algun acte punible? Potser compleix alguna pena? Potser és una sortida a una situació desesperada?

- Mira -em diu en Pineda-, pel que fa als militars de carrera, la situació d'enrolar-se era molt diferent. La

premsa de l'època denunciava que no es trobaven prou tinentes que anessin voluntaris a les colònies, malgrat que ascendien automàticament. En el nostre cas, segons testimoni d'un familiar, fou un desengany amorós allò que va portar el tinent metge com a metge professional a les Filipines. Martín Cerezo, que ja havia combatut a Cuba i a l'Àfrica, era vidu quan va anar-hi. El seu nét Àngel em comentava que la seva primera dona va morir de part, junt amb la criatura. Cerezo no era militar d'acadèmia, i Ortiz Armengol el descriu com militar per la dita "escala romàntica". Va arribar a general, però el seu nét em recordava que mai no va ser prou acceptat pels companys que provenien de l'acadèmia. Ara bé, a la premsa mai no es parla dels motius de la tropa.

- El que caldrà és mirar d'esbrinar perquè el nostre personatge va a parar a les Filipines i, sobretot, el perquè a Sant Joan ningú en sabia res d'aquesta heroïcitat i menys que hi participés una persona de la vila.

- És evident! En tots els indrets d'Espanya on hi hagué un dels supervivents de la gesta varen organitzar-se unes rebudes especials; a la majoria de pobles el nom del seu particular heroi fou com a mínim el nom d'una plaça o d'un carrer i la seva gesta llargament recollida en la història local.

- El fet que aquest no sigui el cas de Sant Joan de les Abadesses és per motiu de que algunes coses s'escapen de la normalitat. Tots els pobles tingueren soldats a la guerra dels deu anys, com s'anomenà el conflicte de les colònies amb els Estats Units. Les famílies i coneguts ho recorden i en alguna ocasió se n'ha parlat, però el curiós és que només trenta-tres pobles tingueren

un heroi d'aquesta guerra, herois que foren condecorats pel govern i rebuts de forma extraordinària per les autoritats dels seus respectius llocs d'origen; reberen una pensió vitalícia envejable per la majoria de veïns i famílies, que també tingueren pèrdues humanes sense un reconeixement explícit.

- Sí, sí, tot és molt estrany. Haurem de donar-hi més voltes, per saber quines foren les autèntiques motivacions que portaren en Pere Planas a la guerra de Filipines... I què més en sabem, Pineda?

- El pare Felix Minaya en el seu diari, en comentar la festa que van celebrar la nit de Nadal, escriu: "*Al cornetín, el cabo Olivares (zapatero de Caudete); al bombardino, el soldado Planas (cerrajero de San Juan de las Abadesas)...*". Aquests instruments, indica Martín Cerezo, els van trobar a l'església.

En el llibre de 1963 "Héroes de Filipinas", de R. Fernández de la Reguera y Susana March, en Pere Planas hi és citat diverses vegades, i s'hi descriu la vetllada de la Nit de Nadal. Planas comenta que la seva dona va anar a servir a Madrid, i més endavant fa el comentari que s'ha tret del cap una lletra i una música sobre Baler. També Manuel Leguineche, en el seu llibre "Yo te diré" parla d'aquest himne, i ens diu que en Pere Planas el va compondre en els dies de setge, i que el va mostrar durant l'estada del batalló a Manila després de la capitulació.

Els ens havien portat postres, un pastís de Can Salvat, un braç de gitano. Vàrem destapar una ampolla de "Recaredo" i vàrem brindar a la salut dels nostres herois, en Planas i en Pineda.

La sobretaula es va allargar quasi fins a les sis de la tarda. Ja feia hores que les dones ens havien abandonat i havien marxat a fer un tomb fins a La Maiola. Mentrestant, en Pineda i jo seguirem especulant amb les contradiccions del nostre personatge, en Pere Planas.

Una llarga i dura primavera. La capitulació

A finals de febrer, aquella situació havia entrat en un túnel sense sortida. La majoria de companys veia difícil que poguéssim sortir amb vida d'aquella ratera, i començava a surar un aire de desmotivació. Un soldat va informar al tinent Cerezo que un company amb antecedents penals tenia intenció de desertar i passar-se al cantó filipí. Aquest soldat, anomenat Menache, va ser observat i seguit pels qui feien vigilància i fou atrapat *in fraganti* el dia que volia fugir.

El tinent va interrogar-lo, i va confessar que aquella acció no era en solitari, sinó que hi havia dues persones més involucrades: el soldat Alcaide i el caporal González. En aquelles circumstàncies, el tinent hagués pogut ordenar l'execució sumaríssima, però decidí que fossin tancats i encadenats al baptisteri de l'església. Aquell fet va fer que el tinent es posés molt nerviós. A partir d'aquell dia se'l veia desconfiar de tot i de tothom.

He de confessar que el desànim generalitzat venia perquè ja feia dies que passàvem gana. En una ocasió es va acostar a l'església una espècie de bou que allí en deien "carabao". Era d'un ramat dels tagals.

Els sentinelles varen disparar i aconseguiren abatre'l. Això va representar poder tornar a menjar carn, però al cap de pocs dies es va podrir, ja que no teníem cap manera de conservar-lo, i vàrem haver de tornar a menjar del que quedava: la cansalada, que a primers d'abril també es va acabar. A partir d'aquell moment només en quedaven mongetes i cafè.

A principis de maig, els atacs es repetien un dia rere l'altre. En el primer atac vaig tornar a ser ferit per una bala que va travessar-me la cama a l'alçada de la cuixa. Per sort no era cap lloc vital i el metge Vigil va fer-me un embenatge per evitar l'hemorràgia. En la propera cura ja poguérem veure que allò només era un estrip a la cuixa, però vaig quedar faltat de mobilitat i efectivitat com a soldat fins a final de mes. El dia set, un nou atac va causar-nos la baixa del soldat Santamaría Aparicio, que va morir al cap de cinc dies.

L'endemà, un nou atac d'artilleria va anar acompanyat de llançament de granades i una d'elles va caure al baptisteri, on hi havia tancats els presoners desertors. Dos d'ells varen quedar ferits i l'Alcaide va aconseguir fugir aprofitant la confusió i va unir-se a l'enemic. Alcaide estava rabiós, i va informar als tagals de la nostra situació de desesperació davant de la manca de menjar i de mitjans per defensar-nos. A partir de llavors, s'incrementaren encara més els atacs.

La nit del dia 20 fou horrorosa. L'enemic volia acabar d'una vegada amb aquella situació, empengueren un fort atac i fins i tot sortiren de la trinxera per

millorar la punteria. Varen intentar encendre l'església. Ens va costar molt, però aquella nit defensàrem amb dits i ungles la nostra fortalesa. Aquell vespre, fins i tot el doctor Vigil va agafar l'arma i causà moltes baixes a l'enemic. Jo no podia moure'm gaire i tots aquells atacs els vaig passar darrera la mateixa espitllera, des d'on també vaig causar un munt de víctimes.

Però l'atac més fort el vàrem patir el dia 29. La nit anterior, els filipins havien aconseguit obrir forats a les parets de l'església. Aquella nit estàvem tant esgotats que els vigilants no varen veure res. De fet, hi havia una foscor total. Sentíem sorolls però res més. A punta de dia, va començar l'embranchida enemiga i reaccionàrem ràpidament. En un primer moment hi va haver lluita cos a cos. Eren molts els que pretenien entrar a la força dins al nostre recinte. Cadascú de nosaltres feia dies que no abandonava el lloc que se li havia assignat i això fou clau per a repel·lir de forma efectiva l'atac. Al final vàrem comptar fins a disset cossos que restaven morts entre la nostra muralla i la seva trinxera.

En aquells dies tan intensos, la nostra alimentació minvà de nou. Ara ja només ens quedava una mica d'arròs, cargols, infusions fetes amb peles de taronja i algun gat o gos que s'acostés per allà.

El dia 2 de juny es va acabar tot. El nostre cap va interpretar finalment que allò que ens venien dient ja feia mesos, que calia rendir-se i entregar la plaça als del país, era una certesa com la vida mateixa.

Haviem estat fent el ridícul durant quasi un any, això es el que penso, defensant exactament no sé què. En principi ens vàrem atrinxerar en l'església per mantenir la sobirania d'Espanya en aquest territori, convençuts que els que lluitaven contra nosaltres eren els autòctons filipins que cercaven la independència.

Des del primer dia els que estaven allà fora -que en principi eren els nostres enemics- ens havien volgut explicar per activa i per passiva que nosaltres en aquell lloc no hi pintàvem res.

També el govern espanyol, a través del governador general de Filipines, un tal De los Ríos, va enviar diverses vegades el coronal Aguilar per dir-nos que havíem de capitular, que allò ja no era casa nostra, però el tinent Cerezo va desconfiar sempre de la veracitat d'aquelles missions per a forçar la rendició.

Els Filipins, capitanejats pel general Aguinaldo, havien declarat la independència d'Espanya el 12 de juny de l'any anterior, o sigui, un mes abans que nosaltres ens tanquéssim. En realitat, allò fou l'inici de la guerra oberta amb els nostres conciutadans fins aquell moment.

Sembla que el govern de Madrid el dia 10 de desembre de l'any anterior ja havia arribat a un acord a París amb els Estats Units, pel qual finalitzaven les hostilitats entre les dues nacions, els donaven la sobirania de Filipines i nosaltres, imbècils, sense as-sabentar-nos-en.

De fet, mai ens vàrem enfrontar als americans.

En principi, entenc que ells foren els qui ajudaren als filipins a treure'ns d'allí, però el món canviava, i ara eren ells els que ocupaven el nostre lloc allí, a les illes. Malauradament, els filipins no s'havien sortit del tot amb la seva: ara se les haurien de veure amb uns altres imperialistes invasors.

Va arribar un moment en què la situació era ja insostenible. Cerezo ens va comentar totes les entrevistes que havia mantingut amb Aguilar, i la tropa estava totalment dividida entre els que creïem que calia rendir-se davant d'aquelles notícies que portava el Coronel missatger i els que creien que havíem d'aguantar fins al final, com el Tinent.

El Tinent devia reflexionar davant les poques possibilitats de sortir-ne vius i va preveure una nova estratègia, que consistiria en aprofitar la nit per escapar-nos tots plegats, i va fer afusellar els dos companys que teníem arrestats acusats de sedició. Allò va ser molt fort, ja que crec que quasi tots havíem pensat alguna vegada en desertar i sortir d'aquella gàbia.

Aquell vespre va fer una d'aquelles nits tan clares i no vàrem poder dur a terme la fugida. Ajornar-ho va ser el més sensat: ens haguessin matat a tots. Sembla ser que Cerezo va aprofitar el matí per rellegir la premsa que havia vingut d'Espanya i que havia portat el coronel Aguilar. En principi, el tinent també estava convençut que tot aquells papers eren falsos, però hi va trobar la notícia d'un company d'armes que pretenia aconseguir una destinació a Màlaga on hi tenia la seva família: allò no s'ho podien haver inventat els filipins, era una cosa molt personal que

Cerezo coneixia i sortia en un apartat del concurs de destinacions.

No m'entrava en el cap que els nostres superiors ens tinguessin aquí abandonats més de mig any i deixessin que ens matéssim els uns als altres. Allò era la constatació que tot estava perdut i que el nostre país patia una greu crisi en tots els conceptes. Va produir-se un final molt decebedor, però que ens salvava la vida, que al cap i a la fi era el que importava i ens obria a una nova perspectiva de futur alliberadora. Això sí, incerta.

Tot el que vaig descobrir

Si un vol saber coses d'un avantpassat, el que cal fer es posar-se a investigar i jo no vaig fer menys que un detectiu: regirar arxius, registres i preguntar a les persones grans amb memòria.

I tot el que ara en sé, d'en Pere Planas, és això: era el cinquè fill de Salvador Planas Vilarrasa, traginer de Sant Joan de les Abadesses i de Francisca Bassaganya Bonhoms també de Sant Joan. El seu avi, en Joan Planas, ja havia estat traginer, i l'avi per part de la mare, en Josep Bassaganya, fou mestre d'obres.

Traginers i mestres d'obres eren oficis prou respectables, per això penso que en Pere va tenir oportunitats socials de fer una vida normal dins les possibilitats del lloc i de l'època en què li va tocar viure.

Nasqué a Sant Joan de les Abadesses el 24 d'abril de 1859. Els seus pares s'havien casat el maig de 1843. Varen tenir sis fills: en Josep, que va néixer el 1844, la Josepa, el 1850, la Teresa, el 1852 i que va morir als cinc anys d'edat, en Jaume, que va néixer l'any 1856 i va morir acabats de fer els dos anys, i curiosament un altre Pere, que nasqué l'octubre de 1860 i va viure tan sols quinze dies.

Per tant, en Pere Planas era el tercer fill viu l'any 1860, i ha estat impossible conèixer el destí dels seus germans més grans, en Josep i la Josepa.

És molt probable que en Pere s'enrolés com a voluntari per anar a les Filipines. La majoria dels seus companys de batalló varen sortir de Barcelona el 3 de desembre de 1896. Ell tindria en aquell moment trenta-set anys i els seu germans, suposant que restessin vius, cinquanta-dos i quaranta-sis, respectivament. Possiblement fossin morts en aquell final de segle, igual que els seus pares.

El seu oncle, l'únic germà de la seva mare, era farmacèutic i veí de Barcelona, i segurament pertanyia a una classe més benestant que ell, però la distància era un fet determinant per separar les famílies. Amb aquesta reflexió vull dir que segurament no hi tenia relació. En definitiva, el més segur es que fos un home solitari.

En el llibre parroquial d'enterraments, el rector de Sant Joan, Sebastià Fossas, féu constar que en Pere Planas Bassaganya va ser enterrat el 31 de juliol de 1913, segons el certificat de defunció del registre ecle-

siàstic de Sant Joan de les Abadesses, als 55 anys d'edat (en realitat en tenia 54 i tres mesos), féu constar que va morir de mort natural a les 8 del vespre del dia anterior i que era solter.

Els honors als fracassats i el retorn a casa

Tot va ser redactar i signar l'acta de la rendició i la nostra vida va canviar radicalment: l'enemic més immediat, els soldats amb qui ens havíem intercanviat trets mortals, varen ser els primers a reconèixer la nostra suposada valentia i el nostre esperit patriòtic. En obrir les portes del nostre atrinxerament estaven arrengrerats per retre'ns el que seria el primer homenatge; després va venir el reconeixement per part d'Aguinaldo, el líder filipí, en forma de decret on es reconeixia la nostra valentia i es considerava la nostra llibertat.

Va passar més d'un mes entre que vàrem sortir de Baler, fins arribar a Manila passant per Tarlac, per entregar-nos a la comissió espanyola de rendició que s'encarregà de retornar-nos a casa. Aquells dies tot varen ser molt bones atencions; fins i tot ens gratificaren amb uns diners a cadascun dels trenta-cinc supervivents.

El dia 29 de juliol vàrem embarcar a Manila en el vapor Alicante i al cap de més d'un mes arribàrem al port de Barcelona, concretament l'1 de setembre de 1899 i d'allà haguérem d'anar a Madrid. A l'estació de França vàrem agafar el tren de la Companyia de

los Caminos de Hierro del Norte de España que ens portà fins a Saragossa i allà el de la “Compañía de los Ferrocarriles de Madrid a Zaragoza y Alicante”, que ens dugué fins a l'estació de Chamartín.

A Madrid ens va rebre el Ministre de la Guerra i un representant de la reina Maria Cristina, en el palau de la Calle Mayor anomenat “*de los Consejos de Indias*”.

Vàrem ser objecte de l'atenció periodistes: la nostra gesta no va passar desapercebuda i fórem portada a tots els diaris del país. Amb alguns companys aprofitarem per fer-nos una fotografia de record amb l'uniforme oficial. L'endemà de la rebuda de les autoritats ens varen llicenciar, i la majoria de companys marxaren als seus pobles d'origen.

Jo tenia a la butxaca uns cent cinquanta pesos filipins que ens havien donat a Manila i que, un cop fet el canvi, es convertiren en set-centes cinquanta pessetes.

Vaig quedar-me a Madrid. Tenia la necessitat de trobar la Maria, o si més no intentar-ho. Era l'última oportunitat, i les circumstàncies m'havien portat a la capital com si el destí hagués decidit donar-me una nova oportunitat.

La Maria vivia amb en Garcia i els seus fills a Madrid. En tenia la seguretat pel que em deia a les seves cartes, però no hi havia remitent. Vés a saber on eren.

Vaig buscar una pensió al centre de la ciutat, i en vaig trobar una a la plaça Santa Cruz, a vint metres

de la plaza Mayor, a la cantonada amb el carrer Atocha. Li vaig dir a la mestressa que seria per pocs dies: no és que tingues la intenció de tornar a Sant Joan, al contrari, no hi pensava anar, però el cas és que només tenia aquelles pessetes i em calia trobar alguna feina abans de comprometre'm amb aquella habitació per un llarg període.

El Tinent Martín Cerezo era conscient que jo miraria de quedar-me a Madrid, perquè li havia parlat de la Maria sense entrar en detalls i es va oferir per fer-me una carta de recomanació per treballar a l'entorn de l'exèrcit. Em va suggerir anar a Caballerizas Reales del Real Alcázar de Madrid. Allà era possible que tinguessin feina per un serraller, o si més no, podia fer de ferrer.

Vaig tardar-hi uns deu minuts des de la pensió. El guarda de portes em va parar, vaig presentar-me i va dir-me que m'esperés, que avisava a l'oficial de guàrdia. Aquest va sortir de seguida; era un capità que em va agafar per l'espatlla i em va preguntar:

- *Como te llamas?*

- *Planas.*

- *Hace un momento que he visto vuestra foto en el periódico. Tu dirás, ¿qué te hace falta?*

Vaig comentar el meu interès per quedar-me una temporada a Madrid, però ara per convicció: jo ja no volia reenganxar-me de nou a l'exèrcit, però volia treballar per treure'm alguns diners. També li vaig co-

mentar que portava una carta del tinent Cerezo. Em va demanar quin ofici tenia, i quan va saber que era ferrer i serraller em va dur a un taller on em va presentar un subtinent de cognom González i li va dir:

- A ver si consigues un contrato temporal para nuestro héroe!

Després d'explicar-li qui era jo, em va deixar allà amb el sotsoficial i va marxar. En González va dir-me que si el capità Cárdenas deia que m'havia de donar feina, ja la tenia, que hi anés l'endemà a les set del matí per treballar, que portés tota la meva documentació i que em farien un contracte de serveis per sis mesos. Va ser així de senzill. Aquella feina s'allargà sis anys, fins que el govern va establir una pensió anual de seixanta pessetes per a tots els que vàrem sobreviure al setge de Baler.

Aviat vaig adonar-me que no podia viure al centre de Madrid. Era el lloc, juntament amb el barri del Congrés, de la classe alta. Els pobres havíem d'anar als barris del sud, als anomenats barris baixos, sobrenom que tenia la connotació de pobres i insalubres. La Inclusa era un dels barris més poblats: hi vivien unes quinze mil persones. Era un lloc ple de pisos anomenats "*casas de dormir*", on podies llogar un llit per dies, o fins i tot per hores. El subtinent González era propietari d'una casa d'aquestes a la carretera de Toledo, a tocar el riu Manzanares, i va fer-me molt bon tracte a canvi que controlés tot el personal que hi tenia allotjat.

Podria haver passat

He baixat a Sant Joan a posar gasoil al cotxe i a comprar quatre coses per dinar. A primera hora de la tarda he d'anar a l'Institut. De retorn, entro a l'agrobotiga. A aquella hora del migdia sempre hi ha tertúlia: un grup d'homes ja jubilats la fan petar a la barra del bar mentre beuen uns vinets blancs.

Els més habituals són en Girona, en Roura i en Pep de la Colònia, tot i que n'hi ha d'altres que no són tan assidus. Sempre riuen i parlen quasi de tot. Darrere barra hi ha la Salvans, que és especialista en posar-se a la conversa d'aquells homes per tocar-los el voraviu i portar-la al lloc que a ella més li convingui.

Avui, per cert, estan una mica apagats. El primer got de vi encara no ha fet efecte, i jo pretenc portar la conversa al meu terreny. Per sort, avui hi ha en Girona i en Roura. Aquests, a part de tenir molta imaginació, saben moltes coses, els dos són un pou de cultura. Bé, segur que en Girona puntualitzaria, tot fent gràcia: "d'agri-cultura", perquè del que realment tenen molt coneixement tots dos és de la vida a pagès.

Ja fa dies que els faig moltes preguntes sobre els dubtes que tinc, sobre com és la feina i la vida a pagès, sobre els amos i els masovers, sobre els oncles i els mossos... Els ho pregunto per dues raons: per entendre la vida que hi podia haver hagut al Reixac abans que la compréssim i, en segon lloc, per investigar la relació que podia haver-hi entre en Pere Planas i la meva casa.

Els ja estan al corrent que he trobat en una caixa

unes pertinences d'aquest personatge que va ser heroi a Filipines. Els comento que en el moment de tornar a la península, l'any 1899, en Pere Planas tenia quaranta anys, que per ser soldat era molt gran, i que podien haver passat dues coses: que fos un reenganxat a la mili o que hi ha anés per diners, substituint un altre soldat.

En Roura, que és el més assenyat, em diu:

- Si aquest home era de la família del Reixac, no tenia cap necessitat d'anar a la guerra. Era de bona casa i podia lliurar-se'n.

- Potser s'hi va apuntar de voluntari!, hi posa cullerada en Girona.

- Voluntari per anar a la guerra?

- Potser estava desesperat per alguna cosa.

- Què vols dir?

- Potser el va deixar la dona.

Llavors jo també intervenc en la conversa:

- Per cert, en aquest aspecte hi ha una gran contradicció: el seu certificat de defunció diu que és solter i ell va dir en una ocasió que tenia la dona servint a Madrid.

- Ho veus? -diu en Girona-, va tenir-hi una enganxada, la va deixar i va marxar.

En Roura opina:

- Però això que dius no té res a veure, si era casat o solter...

- Ja ho sé, però alguna cosa grossa va passar.

- Què vols dir? Algun embolic de faldilles irreparable? Anar a la guerra o suïcidar-se són dues sortides semblants per una cosa que no té solució!, vaig dir jo, per posar-hi més cullerada.

En Girona va acabar dient:

- Mira, hem de pensar que anar a Filipines cent anys enrere era marxar de casa per fugir lluny i començar de nou, i si allà a sobre hi havia guerra era per voler oblidar tot el que havia passat de totes, totes...

I tot rient va dir:

- Segur que abans d'enrolar-se a l'exèrcit va passar pel pont de Perella i va veure que era assa alt!

Vàrem acabar la conversa rient tots.

Aquella conversa mig en broma, mig seriosa va fer-me reflexionar. En Girona els hi fotia de cavall estant, però potser sí que estàvem davant d'una situació límit: un home que ho deixa tot per anar a la guerra o té el cap malament, o està econòmicament atrapat, o ha tingut un disgust amorós irreparable o s'ha vist obligat a marxar de casa per una discussió familiar. Si li fes aquest comentari de nou a en Girona segur, segur, que em diria que l'última.

Agafó el telèfon i truco. Espero que ja no sigui a dormir! Són les deu del vespre, i la Rosita agafa el telèfon.

- Rosita, que hi tens en Josep, per aquí?

- Ets en Ferran? Ara el crido.

- Ei, Girona, bona nit!, i emprenc amb ell la reflexió que m'havia fet abans de trucar. Em va costar que agafés el fil de la conversa, però finalment diu:

- Ja ho tinc! Aquest Pere Planas encara no era casat, però la que havia de ser la seva dona vivia a la mateixa casa que ell i estaven compromesos, però imagina't que l'amo de la casa tenia rotllo amb la seva xicota i un dia va i ho descobreix, comencen una gran discussió i total que la noia marxa, potser a Madrid, a servir, tal com diu en Pere. Ell a l'altra punta del món, a Filipines a començar una vida nova i l'amo, com és el més lògic es va quedar aquí al Reixac. Et sembla bé?

- Sí, Girona, em sembla molt bé!

A la recerca de la Maria

Ara penso que aquella il·lusió de començar una nova vida l'any 1891, després del desengany de la Maria, em va impulsar a fugir endavant i no parar fins a trobar una sortida. Dotze anys abans, per sort, m'havia alliberat d'anar a files com excedent de contingent; els pares ja eren morts i els meus germans eren ja fora de casa i tenien les seves respectives famílies.

Decidir, doncs, la meva incorporació en aquell moment va ser una casualitat: reclutaven voluntaris per anar a Filipines, que era territori espanyol i un lloc tranquil de les Índies Orientals. O sigui, que anava a fer de soldat però en un lloc de pau.

Vaig servir els dos anys que tocava i en el moment de tornar, vaig decidir reenganxar-me a l'exèrcit. La vida tranquil·la, el clima i els bons costums van seduir-me i vaig decidir quedar-me en aquell paradís. No tenia res que m'obligués a tornar, llevat d'aquell desengany que no havia superat.

Els esdeveniments internacionals i les polítiques del govern espanyol varen canviar de sobte. Aquella llarga campanya a les posicions d'Ultramar començava a entrar en crisi, i agafaven el relleu els Estats Units, que eren un poble amb mentalitat expansionista l'objectiu del qual era el domini del territori arreu del món. Espanya patia un davallada en tots els àmbits: econòmic, polític, social... El país anava a la deriva i érem incapaços de mantenir les colònies fora la península.

I, efectivament, els territoris espanyols d'Ultramar començaren a passar a mans del nadius sota el protectorat dels americans, això sí, amb una factura molt gran de vides humanes.

Veia que tot havia canviat radicalment, que el meu benestar fa un any m'havia canviat: m'havia portat a una nova situació, havia passat de ser més o menys feliç al patiment físic i mental. Pensava que segurament m'esperarien uns anys molt difícils, però

estava decidit a superar-ho.

El meu pas pel destacament a Filipines havia colpit la meva moral i segurament també el meu caràcter. El fet d'enfrontar-me als insurrectes i utilitzar les armes per acabar amb el teòric enemic feia que el meu esperit s'hagués omplert de culpa. Era un home des-trossat, tenia la consciència marcada pel patiment i la mort de les persones que havia causat i també pels que havien mort al meu costat. L'afusellament dels companys, els últims dies del setge, m'acabaren de desmotivar.

Tota aquella campanya de tants anys i tants morts no havia servit per a res: en un moment, l'Estat espanyol s'havia venut tot els drets als Estats Units només per una pila de diners.

Jo no sóc pas una persona de conviccions patriòtiques, més aviat sóc tolerant amb totes les idees i només veig en els altres les coses bones. En els moments crítics intento superar-me a mi mateix, i sóc capaç de pujar la moral als companys com un autèntic home d'armes, per això vaig fer aquell himne.

Ara havia decidit a mirar només per mi. Tenia una bona feina, havia aprofitat el temps i m'havia guanyat la confiança del càpita Cárdenas. Havia esdevingut un bon mestre armer i em considerava ben pagat. La meva prioritat ara era cercar la Maria, en aquella gran ciutat. Seria com trobar una agulla en un paller de l'Era Gran.

Seria difícil localitzar-la: de fet, només coneixia el

primer cognom del doctor Garcia. Per un moment vaig arribar a creure que tots els metges es deien Garcia! Ho tenia complicat. Havia llegit de nou les dues cartes de la Maria per cercar-hi alguna pista: m'havia comentat que anaven a un hospital que s'havia ampliat i remodelat aquell any 1891.

Deu n'hi dó, els hospitals que tenia aquella ciutat! Només podia dedicar-me a la recerca els diumenges, ja que els altres dies, sumant les hores que dedicava a la feina i l'anar i venir de casa meva, tenia ocupades unes quinze hores diàries.

Vaig començar per l'hospital del meu barri. Al carrer Embajadores del barri de La Inclusa n'hi havia un de dedicat als infants. Vaig saber que depenia de l'Hospital General del Camino de la Virgen de Atocha. Vaig visitar-los un rere l'altre. Preguntava a la recepció pel doctor García i em deien:

- *García! García, Y qué más?*

I jo els aclaria que era un metge que havia vingut de Catalunya l'any 1891. La següent pregunta era si aquell hospital es va ampliar aquell any 91, i la resposta era gairebé sempre: que no ho sabien, que ho preguntarien a la direcció:

- *"Vuelva usted mañana".*

La llista va ser molt llarga: l'Hospital de la Maternitat, l'Hospital Militar, l'Hospital del Niño Jesús, l'Hospital de Carabanchel, l'Hospital Hemeopático de San José, l'Hospital de Sant Pedro de los Natu-

rales, l'Hospital de Santa Cristina, i alguns altres més.

Buscar en Garcia era una situació que ja em superava. En vaig conèixer alguns, de Garcías, però cap va saber de qui els parlava i si me'l hagués trobat cara a cara segur que no m'hagués atrevit a dir-li perquè el buscava.

A Madrid hi solia ploure molt. Crec que ho feia més que a Sant Joan, i això que del meu poble en diuen "l'orinal del cel". Aquell dia plujós era el primer diumenge d'abril de 1900. Duia una gavadina que em posava els dies de pluja: era molt gran i em cobria molt bé, i també duia un barret per resguardar-me de la humitat. Vaig anar a l'Hospital San Juan de Dios, al carrer Ibiza. Anava xop com un ànec. Vaig passar la porta principal i un gran vestíbul. A l'interior hi havia uns bancs a cada costat i, al fons, un llarg passadís. Vaig fer sonar una campaneta mentre em treia la gavadina i el capell. Una dona amb hàbit blanc es va anar apropant des de el fons del passadís i em demanava què volia.

Era la Maria! El cor es va accelerar d'una manera extraordinària, i de cop vaig em vaig trobar abraçat a ella. Em varen passar tantes coses pel cap en un moment! Va agafar-me de la mà i va fer-me entrar en una sala, va abraçar-me de nou i va fer-me uns quants petons. Jo vaig perdre el nord: feia una eternitat que ningú em besava.

Aquell vespre ja vaig quedar-me a sopar i a dormir a la porteria de l'hospital. La Maria n'era la portera, i ocupava unes estances al final d'aquell llarg

passadís. Era una caseta enganxada a l'edifici principal que tenia dues portes: una que comunicava amb l'hospital a través del passadís i una altra directament al carrer.

La caseta tenia una cuina força gran, on hi feien vida, i dues habitacions: la de la Maria i la dels seus fills. El petit encara de vegades hi feia nit. Treballava de maquinista a la companyia del Ferrocarril Madrid-Saragossa. El gran ja era fora de casa. Era metge de l'Hospital de la Maternitat, i ja s'havia casat.

Aquell vespre ens vàrem explicar un a l'altre moltes coses que ens havien passat i acabàrem dormint junts. Vaig aixecar-me a les sis amb molta son, però era dilluns i començava una nova setmana laboral. Començava també una nova vida i tenia clar que havia recuperat el meu amor.

Feia quatre anys que la Maria havia enviudat. En Garcia havia exercit de metge de malalts infecciosos en aquella institució que, procedent de l'Orde Hospitalària de Sant Joan de Déu fundada per Antón Martín, ara era regida per la Beneficència Provincial. Ella tenia cura del control d'entrades i sortides per la porta principal, una feina que havia exercit des del primer dia que havia entrat en aquella casa.

Jo no vaig deixar el pis de la carretera de Toledo: no podia instal·lar-me a la porteria per la senzilla raó que era solter i ella vídua, i allò era una institució que tenia un manera de fer i un origen religiós que no hagués acceptat de cap manera que visquéssim junts sense estar casats.

La Maria, a més, tenia molt clar que si es casava de nou perdria aquella feina i aquell habitatge que mantenia gràcies al contracte que en Garcia havia signat amb l'Hospital a l'arribada a Madrid l'any 1891; segurament els dirigents mai no van saber que en Garcia i la Maria no eren casats.

El principi d'aquella relació va ser molt complicat. La Maria tenia pràcticament ocupades totes les hores del dia amb la feina de portera i jo només disposava de les nits i els diumenges. Alguna vegada anava a sopar a casa seva, però ho havia de fer amb molta discreció ja que ens podria portar a tots dos una situació molt delicada.

A vegades pensava que el temps s'havia aturat al meu carrer de l'Aigua, però ara el que el creuava d'amagat era jo; la vida ha donat moltes voltes per retornar al mateix punt. Abans era jo qui no volia que els veïns sabessin de la meva relació amorosa, i ara era ella qui evitava que les monges tinguessin coneixement del nostre idil·li.

La Maria va demanar al seu superior que els diumenges la dispensés del control de l'entrada, amb l'excusa que anava a passar el dia a casa del seu fill gran, i així aconseguírem passar tots els diumenges de l'any junts al meu pis del barri de La Inclusa.

Foren quasi vuit anys molt intensos. Aquella passió de les nostres nits d'amor no havia afluixat gens, al contrari, el temps i la distància ens feren molt més dependents l'un de l'altre, el desig creixia amb el pas de les setmanes i el nostre secret fou de nou la

clau del nostre peculiar amor en contra de totes les regles i dels bons costums acceptats per la majoria i que nosaltres trencàvem.

Possiblement passés

Encara que féssim volar coloms, com en Girona, en Pere Planas no tenia cap tipus de parentiu amb els Planas amos del Reixac. Això ho he pogut constatar en els arxius i papers que resten d'aquest mas.

Espanya patia una greu crisi que s'evidencià l'any 1898 i que fins aquell moment s'havia intentat amagar. La crisi agafava tots els àmbits: la política, l'economia, la vida social i fins i tot la ideològica.

Si posem a sobre la taula aquesta realitat, en el moment d'agreujar-se el conflicte a Filipines, el Govern mobilitzà nous soldats per afrontar la situació. Primer va fer una crida a soldats voluntaris, després va recórrer a persones pendents de complir condemna i, finalment, als soldats de lleva.

S'hi acabà enviant els voluntaris més joves i la meitat eren mossos de lleva allistats, creant un exèrcit sense cap experiència enviat directament al fracàs. Es va prescindir dels professionals i dels reenganxats perquè aquests sortien massa cars. Tot això ho explica Manuel Pérez Ledesma en el seu treball "La sociedad española, la guerra i la derrota".

Per tant, dedueixo que el nostre personatge fou quin-

tat l'any 1879, o sigui quasi vint anys abans. Desconec si en aquell moment va fer el servei militar, però sí que és clar que no era un soldat de lleva: tenia 39 anys en el moment de la mobilització i per tant només podia ser voluntari, malgrat que era massa gran segons Pérez Ledesma, o bé havia estat condemnat per alguna causa major, o podria ser que hi anés per diners en substitució d'un soldat de lleva de casa bona.

Si tenia un ofici, com sembla que tenia ja que ens diuen que era serraller, potser no li calia afrontar una situació perillosa a canvi de res. Optar com a voluntari a anar directament a la guerra amb el perill de trobar la mort era prendre una decisió molt poc afortunada, no creieu? I si era un personatge amb un passat estrany o conflictiu segur que se'n tindria coneixement i se n'hauria parlat.

De totes formes, no deixa de ser misteriós tot i ser un personatge que va ser heroi i condecorat pel govern i reconegut oficialment per l'exèrcit de l'època amb una pensió vitalícia, i que va néixer i morir a Sant Joan de les Abadesses, ningú no en sapigués res al seu poble.

És possible que ell en aquell moment de l'any 1898 estigués sol. Els seus pares tindrien entre 65 i 70 anys o molt probablement fossin morts i els seus germans vius en tindrien 42 en Josep i 35 la Josepa, i molt probablement ja no formessin part del nucli familiar originari. El més segur es que aquests dos germans ja tinguessin la seva pròpia família. En aquestes condicions de solitud és probable que anés a Filipines substituint algun conegut seu o en el lloc d'un que no es podia pagar la substitució. Jo crec sincerament que el que té més sentit és

que va anar-hi per diners en el lloc d'un soldat de lleva.

En teoria, en Pere Planas estigué com a molt un parell d'anys fora de Sant Joan, com a molt quatre, ja que el govern inicià les movilitzacions entre els anys 94 i 95. Jo penso que era un home calculador, i segur que també era intel·ligent, pel que ha transcendit. Devia molt discret i sense cap afany de protagonisme i la jugada li va sortir perfecta: va cobrar per endavant el subsidi de la substitució i va obtenir la recompensa inesperada de la pensió vitalícia, i sobretot va procurar que la seva gesta passés desapercebuda per la resta de ciutadans amb l'ajuda de la casualitat que cap diari de l'època fos llegit per cap santjoaní.

Segurament el cas d'en Pere Planas és únic entre els supervivents de la gesta de Baler, ja que gairebé tots, per no dir tots els pobles originaris dels seus companys tenen present els seus fills honorables per la gesta que varen protagonitzar, llevat de Sant Joan de les Abadesses. A tall d'exemple, acompanyo un fragment escrit per Juan Antonio Martín Ruiz sobre un dels supervivents, el soldat valencià Ramon Buades:

“...pasó por Valencia camino de su pueblo natal. (...) Luego volvió a su pueblo y regresó de nuevo a la capital la noche del miércoles 6 acompañado esta vez por el notario de Carlet, Sr. Bosch, recorriendo las instalaciones de varios periódicos, entre ellos El Mercantil Valenciano, así como el Ayuntamiento, donde fue recibido por el alcalde y varios concejales, quienes le hicieron entrega de 50 ptas., una caja de cigarros y la oferta, que aceptó, de acceder a una plaza de guardia municipal cuyos trámites se resolvieron en el acto, tras lo cual

se le concedió un permiso remunerado de quince días para que pudiera trasladarse a Carlet y visitar a su familia. Acto seguido encaminó sus pasos hacia Capitanía General, si bien no fue recibido por el Capitán General accidental Rodríguez Bruzón con la excusa de que estaba almorzando, de modo que fue atendido por su secretario, algo que fue criticado por algunos periódicos.

Así pues, con algunos periodistas se dirigió al Gobierno Civil donde el gobernador le hizo entrega de otras 25 ptas., prosiguiendo la visita con un almuerzo en el Grand Hotel durante el cual fue agasajado por los comensales.

Aunque abandonó Valencia en tren para ir a su pueblo, se le esperaba el domingo día 10 para asistir, junto con el alcalde y el secretario de Carlet, a un banquete con el que pensaban obsequiarle los periodistas valencianos.”

Crec que es incomprendible que un poble com es el nostre que honora als seus prohoms no estigui a l'alçada de les circumstàncies.

No és boig qui a casa torna

Era a mitjans de juny. Feia molts dies que la Maria tenia una tos molt profunda i el seu cos s'havia aprimat de forma extraordinària. Em recordava el que tenia quan la vaig conèixer, la veia molt preocupada i vaig gosar dir-li:

- Vols dir que no t'has de fer visitar a l'hospital?

Ella va arrencar a plorar i jo ja vaig veure'm mort.

- Pere, he agafat la tisi dels malalts del meu hospital i això no te solució. M'hauré d'aïllar de tu i de tot-hom: sóc un perill per la salut.

Se'm va abraçar i vaig tenir-la una llarga estona somicant sobre la meua espatlla. Instintivament, vaig voler animar-la però ella era molt conscient que allò no tenia remei. Aquella nit es va fer eterna.

A primera hora del matí vaig acompanyar-la a l'Hospital. Estava molt dèbil i ens va costar arribar-hi: férem una infinitat de parades, li costava molt respirar, tossia repetidament i escopia falbes amb sang.

A la porta de l'hospital vàrem trobar l'infermer que substituïa la Maria els diumenges, que va venir de seguida i va ajudar-me a asseure-la en un dels dos bancs que hi havia a l'entrada de l'hospital. Va avisar al metge de guàrdia i la Maria va abraçar-me de nou al temps que em deia que ja no ens podríem veure més.

Tot allò va anar tan ràpid i em va venir tant de nou que em costa saber exactament les paraules que em va dir. Va retornar de cop aquella buidor que havia sentit tant de temps dins el meu cos per la falta de la seva companyia.

Es va arrapar al meu cos i aquells homes varen tenir una feinada per poder-la agafar i entrar-la dins l'edifici. Va ser molt trist, jo plorava com un infant quan el separen de la mare, i ella feia el mateix. Vaig

restar tot el matí allà a la porta fins que el metge de guàrdia va fer el relleu. Després vaig córrer a l'Hospital de la Maternitat a comunicar-ho al seu fill gran, amb la sorpresa que ell ja feia dies que coneixia la malaltia de la seva mare.

Va durar un mes. Jo passava per l'hospital cada dia, veia el porter i em posava el corrent de l'evolució de la malaltia, fins que va arribar el dia en què va dir-me que el seu cos era al dipòsit de cadàvers i que a la sala de vetlla hi havien els seus fills.

En entrar a la sala de vetlla vaig veure molt poca gent: en Lluís, en Manel i la seva dona i cinc o sis persones més que els feien companyia. Els dos fills de la Maria en un moment varen ser peu drets, vingueren cap a mi i m'abraçaren com mai ho havien fet. En aquell moment vaig saber que eren ben conscients del que representava la Maria per mi. Vàrem estar una llarga estona agafats i els tres no paràvem de plorar. Va trencar el silenci en Lluís:

- Pere, ara recordo tots aquells dies del carrer de l'Aigua, recordo la pressa que tenia la mare cada vespre per venir a veure't. Jo em feia l'adormit per tal que ella pogués venir de seguida. El primer any que vàrem estar aquí a Madrid, la mare et trobava molt a faltar; molts dies m'estrenyia entre els seus braços, i quan em tenia ben abraçat em deia a l'orella: "Lluís, te'n recordes, d'en Pere?" I acabava l'abraçada sempre amb un petó, com si te'l fes a tu.

Després vàrem asseure'ns i els dos varen comentar l'alegria que els havia confessat tenir la Maria el

dia que vaig aparèixer per Madrid.

L'endemà es feren els funerals al mateix hospital, però en cap moment vàrem poder veure el seu cos. Jo vaig quedar-me amb aquella imatge tan trista del dia que la vàrem ingressar.

Un cop passat el mal tràngol, els dies passaven sense pena ni glòria. Portava dos anys de jubilació gràcies a que finalment va arribar el subsidi de la medalla: eren seixanta pessetes, que juntament amb el que havia estalviat, em permetia anar tirant. A Madrid la vida no era pas barata i jo ja no tenia cap lligam amb aquell lloc. Finalment, vaig decidir tornar a casa.

La decisió va ser ràpida: tenia poques coses per emportar-me. Tenia la roba en millor estat, les coses personals, algunes que ja havien sortit de Sant Joan cap a Filipines, un catecisme que m'havia donat la mare, la ploma d'en Garcia i la navalla d'afaitar, alguna fotografia, i sobre tot el meu dietari, on hi guardava tots els records. Aquest dietari ocupava sis llibretes, i l'havia començat a escriure el mateix dia que la Maria va marxar amb en Garcia.

Vaig anar El Rastro a comprar un bagul que tingués clau i que fos de bon portar. Vaig quedar-me'n un que tenia un doble fons, com si fos un calaix secreter, on hi vaig col·locar els dietaris i hi vaig clavar la tarima amb claus perquè no es perdés res i, si he de ser sincer, també perquè ningú pogués posar el nas a les meves coses. A sobre vaig posar-hi la resta de l'equipatge i vaig confiar el trasllat a en Lluís, el fill petit de la Maria, que treballava a la compa-

nyia ferroviària. Vàrem anar a l'estació d'Atocha, i el factor em va comentar que jo arribaria primer a casa que l'equipatge, ja que hauria de canviar tres vegades de companyia de transports. Va donar-me una etiqueta per posar-hi la destinació i hi vaig escriure: "*Pedro Planas. San Juan de las Abadesas. Provincia de Gerona*".

Vaig comprar el meu bitllet fins a Saragossa, estació final d'aquella línia. Era el 8 d'octubre, i el tren sortia a les deu del matí. Va ser un viatge molt complicat: feia un dia molt plujós i els trens portaven molt de retard; no vaig arribar a Saragossa fins a les nou del vespre.

La sorpresa va venir quan vaig anar a comprar el bitllet a la companyia de Barcelona: la línia estava tallada a l'alçada de Casp a causa de les inundacions. Vaig haver de fer nit a la ciutat, i la cosa no es va arreglar fins al cap de cinc dies.

A la taquilla vaig interessar-me pel meu equipatge. El delegat va dir-me que el mercaderies havia sortit per la companyia del Norte de España, que anava via Lleida, però que no patís que jo en tot cas arribaria primer a casa. A migdia ja era a Barcelona i al vespre a Sant Joan de les Abadesses. Vaig fer nit a la fonda de l'Estació.

La gesta heroica

No hi ha cap dubte que aquells soldats varen viure una gesta heroica. Podem compartir o no la manera de gestionar la situació que varen fer en un primer lloc el capità De las Morenas i després el tinent Cerezo; no entrarem a criticar les decisions preses allà a Baler pels oficials, però que sí que m'agradaria valorar la posició de la tropa i del nostre compatrici en Pere Planas.

Podem constatar que varen passar gana, foren mal alimentats, amb carències de vitamines bàsiques, visqueren una situació desesperada, amb males condicions higièniques i compartien l'espai amb els morts, ferits i malalts.

No tenien latrines, sembla que la pudor de les femtes era insuportable, no disposaven d'aigua potable, ni de comestibles frescos, no tenien cap tipus de sistema per a conservar aliments, no tenien ni sal ni oli.

No dormien prou, no descansaven, patien un síndrome de no sortir vius d'aquell lloc, les ferides no cicatritzaven a causa de l'humitat tropical, no tenien ni vestits ni sabates, no disposaven de medicaments.

Varen matar per sobreviure, varen afusellar uns companys, alguns varen desertar. Qui sap si aquesta idea va passar pel cap de cadascun d'ells? Varen obeir als superiors perquè estaven en règim de guerra i, en el fons, eren soldats.

I tornant a la gestió dels responsables, he de dir que no tot és clar: en primer lloc, no s'entén que un exèrcit

o el mateix govern deixi de la mà de Deu tot un batalló. Vull recordar que el tractat de pau va aportar a l'Estat espanyol uns ingressos de vint milions de dòlars i segurament clàusules addicionals que podien solucionar perfectament aquella situació.

Avui dia, segurament que la instrucció que va fer dels fets el Ministeri de la Guerra basant-se en els documents i els informes oficials i en les opinions oficioses dels que varen ser allí hauria derivat en un consell de guerra. Per dir-ne algunes: per tres vegades els oficials no varen obeir les ordres rebudes de superiors, que els ordenaven rendir la plaça a l'enemic. El plantejament de darrera hora del tinent Cerezo d'escapar de l'indret i intentar refugiar-se a la selva després d'aguantar allà onze mesos no té cap coherència, les afirmacions en els dietaris de tinent Cerezo, del frare Miyana i del soldat Buades que han arribat fins avui es contradiuen en aspectes molt essencials. Jo crec que avui no s'hauria tancat la instrucció d'una manera tan fàcil com es va fer llavors.

És per tot això, indistintament, que tant si la finalitat del setge fou o no l'adequada, els allà retinguts patiren condicions inhumanes i gens habituals, causa suficient per honorar i reconèixer la seva actitud.

El malson no s'acaba mai

Aquella nit vaig dormir fatal: pressentia que el meu equipatge s'hauria perdut, i només de llevar-me vaig acostar-me a l'estació a preguntar. Em varen con-

firmar que el bagul havia estat lliurat al seu destinatari. Eren molts els traginers que feien els lliuraments a partir del final de la línia, i el responsable del magatzem de mercaderies de l'estació m'assegurava que el paquet se'l va endur l'Anònima d'Olot.

Vaig instal·lar-me al Raval, a tocar del Pont Vell, en unes golfes d'un petit pis d'un conegut. Tenia una habitació, una cuina i una comuna a la galeria, justet per a fer-hi vida. Cada dia feia guàrdia al peu de la Fonda de Ca la Bonica, on paraven els traginers que anaven cap a Olot. Vaig preguntar a tots pel meu equipatge, però mai ningú no va donar-me'n raó. Aquella pèrdua va perseguir-me dia rere l'altre. Em deprimia moltíssim no saber qui tenia les meves coses.

Traspassada la Maria, la vida m'ha canviat. Trobo a faltar la seva companyia, les estones del cap de setmana, el festeig etern i penso com pot ser que d'un dia a l'altre les coses puguin girar-se com un mitjó.

Jo era un solitari, però en el fons sempre vaig cercar la companyia d'una dona. Creia que era vital, però també estava segur que la relació havia de ser oberta, amb espais entre tots dos, amb una convivència relativa i sense lligams perpetus. I ara que no hi és, m'avindria a la vida familiar, a compartir el llit cada dia, a tenir-la a totes hores al meu costat... però ara ja no pot ser.

Sense la Maria i perdudes les meves memòries, ja res no m'il·lusiona. Sense tot això, la meva vida ja no té cap sentit. Aquell banc a peu de carretera recolzat a la façana de la fonda és el meu últim racó. Allí

hi he repassat totes les vivències que recordo, però sempre he tingut molts lapsus en coses de la meua vida. Faig esforços per recordar els petits detalls i no hi ha manera, i també ara ja sóc gran i no em surt la paraula adequada. Per tot això en el seu moment vaig decidir que apuntaria en una llibreta tot allò que valgués la pena, fossin coses bones o dolentes, i la mala sort ha fet que perdés les dues memòries: la del cap i la que tenia al fons de bagul.

Estic quasi sempre sol. M'he adonat que la gent em fa vores i em té per un estrany. Potser sí que he estat un insociable, alguns ja han provat de donar-me conversa però no hi he entrat mai, sempre he preferit pensar abans que xerrar. Ho trobo més gratificant. Parlar amb el meu interior és el millor: sempre ens posem d'acord. Amb la gent discrepo quasi sempre. He volgut una societat on la gent no estigui encotillada i que trenqui amb els esquemes habituals, on les persones siguin amos del seu propi destí, on les relacions personals no estiguin sotmeses a compromisos eterns, sinó a acords puntuals i en funció del moment que cal viure. Sóc un somiador que no veuré tots els meus desitjos acompanyats. Jo no ho viuré, però segur que d'aquí cent anys alguna cosa haurà canviat. Fins avui no he trobat cap persona que tingués un pensament semblant llevat de la Maria, que semblava que m'entenia, segurament perquè les coses mai les va decidir lliurement.

Reconec que soc una mica diferent, però no donant conversa evito enfadar-me: les discussions no porten mai enlloc. La veritat és que no tinc ganes de res i menys d'explicar la meua vida a qualsevol.

Crec que les he viscut de tots colors i si m'obris seria com un bufó. En realitat mai no he parlat de les meves coses a ningú, ni he compartit els meus pensaments. Potser he fet malament, però què coi els importa als altres els meus secrets?

Ens importen, els seus secrets!

Com deia al principi, no he aconseguit treure l'entrellat d'aquella misteriosa caixa amb les seves pertinences que va aparèixer al Reixac. Després de tant donar-hi voltes encara no sé que coi hi feia allà. Per què les coses hi estaven tant ben guardades, com si fos una maleta acabada de fer a punt per emprendre un viatge? Més aviat sembla que la maleta acabava d'arribar, ja que tenia una foto testimoni d'un soldat, possiblement seva, d'en Pere.

No serà que la maleta havia arribat per equivocació a una destinació no desitjada? En fi, serà difícil de saber el que realment va passar ara fa cent anys amb un noi de la Baronal Vila que va ser un protagonista d'una gesta gens habitual a l'altra punta de món. Potser que pensem que la casualitat segurament hi ha tingut molt a veure.

Tampoc he estat capaç de resoldre tots els dubtes que genera el personatge, només tinc la hipòtesi que era una persona discreta, que es va lucrar a l'esquena de tothom posant en perill la seva vida, i que de retorn va tenir una vida reservada a càrrec dels diners guanyats i de la pensió que va rebre; que era, com diu

el rector, un “solterón”, i que fou valent emprenedor d’edat avançada i que molt possiblement fos un home solitari, sense cap tipus de lligams. Aquestes són les conclusions a les que jo arribo.

Per resumir-ho, en Pere Planas Bassaganya continua essent avui, a l’entorn del centenari de la seva mort, un gran desconegut. Caldria iniciar una recerca personal i històrica d’aquest il·lustre santjoaní per poder-lo conèixer millor i difondre els seus autèntics valors i la seva personalitat.

Dono per acabat el meu relat.

Sant Joan de les Abadesses, 30 de juliol de 2013, just el dia que fa cent anys que Pere Planas Bassaganya va endur-se els seus secrets a la tomba.

